

Religija prakulture.

Dr. A. Gahs.

(Nastavak.)

B. Afrika.

U Južnoj Aziji i Oceaniji upoznali smo religiju relativne prakulture u svim glavnim crtama. Na tri mjesta: na Andanima, na poluotoku Malaka i u jugoistočnoj Australiji, mogli smo također da kulturno-historijskim kriterijima i mitsko-historijskim dokumentima utvrdimo prodiranje tuđih i mlađih elemenata u tu religiju i pokažemo način, kako su se s njome pomiješali ovi elementi. Zato ću se sada kod ostalih nosioca relativne prakulture osvrnuti samo na karakteristične crte njihove religije i njihovog snošaja prema susjednim mladim narodima.

U Africi dadu se razlučiti dvije grupe nosioca relativne prakulture: južna i centralna.

1. Južna je grupa najznačajnija, a sačinjavaju je (gorski) Dama, San ili Bušmani, Nama ili Hotentoti i Zulu sa ostalima »Kafrima«. Oni pripadaju pigmejskom i bumeranškom sloju relativne prakulture. Na njih su postepeno utjecale tri (primarne) kulture: totemistička sa istoka, matrijarhatska sa zapada i hamitska stočarska sa sjevera.

a) Jedino D a m a (stisnuti između San i Nama u zapadnom gorju na 21° juž. šir.) ostali su sačuvani gotovo od svakog utjecaja. Zato je njihova religija najmjerodavnija za prosudivanje religijskog stanja cijele južne grupe. Potpuno je tu religiju istražio istom u najnovije doba H. Vedder: Die Bergdama (2 Bde, Hamburg 1923.). Njezine crte daju nam također ključ za razumijevanje originalne religije Vedda na Ceylonu. »Gorski Dama zovu Najviše božansko Biće G a m a b... On je jedini, koji imade pravo, da svoju ljudsku djecu k sebi zovne i da im pošalje smrt... Gamab je začetnik (Urheber) svega onoga, što raste i živi. Jer on tako hoće, luta zvjerad po polju, rastu lu-

kovice u zemlji, sazrijevaju jagode i žena rada djecu... Na pitanje, da li je Gamab i zemlju stvorio, ne daju odgovora.... On je svuda i znade sve... Zato revno odgovaraju škrcu, koji bi htio da prevari čarobnjaka za njegovu plaću, riječima: Misliš li ti, da to Gamab ne će vidjeti? Onaj, komu raspaljeni protivnik dobacuje žestoke i uvredljive riječi, odgovara s opomenom i prijetnjom: Gamab to čuje! Utješljivo također govore onima, koji trpe i koji su ostavljeni: I ono ime, kojim te je majka nazvala (t. j. tvoje ime od milja), zna Gamab! ... On je dobar, jer od njega dolazi sve, što je nužno za život. Ali on može da bude i zao, i to nesamo da ga se zločinac mora da boji, nego i pravednik mora da trpi od pojedinih hirova njegove samovolje... Ako je Dama siguran, da neka nesreća dolazi od Gamaba, onda se odano prepusti onomu, čemu se ne može da izbjegne, i ne napreže se, da si sâm pomogne... Prema općenitom nazoru Gamab stanuje na nebu« (I. 97.—99.).

Tamo ima Gamab svoje naselje, kao što ga imaju i veliki poglavice na zemlji. U tom je naselju »centrala svjetske uprave«. Neki je starac rekao ovo: »Jer okolo Gamabovog naselja stoji svakojako rodno drveće, dozvoljeno je i drveću, što na zemlji raste, da donosi rod. Gamab dozvoljava, da divljač po polju koti mladinu. Samo ako Gamab dozvoli, lovac će lukom i strijelom ili zamkom uhvatiti divljač, inače odapne mimo, i divljač ne ide u zamku. Samo ako Gamab sabiračici otvori oči, nalazi ona poljske hrane u obilju, inače tražeći prode mimo bilja i vrati se praznih ruku u naselje. Ako Gamab udari svojom strijelom čovjeka, on će oboljeti i mora da umre. Samo čarobnjak, koga je Gamab pozvao (u službu), može da liječi bolesti. Samo ako Gamab dozvoli, može čovjek čovjeka da ubije« (I. 99—100.). U naselju Gamaba stanuju u nebrojenim kolibama duše pokojnika. One se zovu »gamagu«, a to je plural od »Gamab«. Duše starih žena zovu se »gamati«, a to je plural ženskoga roda od »Gamab«: uistinu ih smatraju »ženama« Gamaba. Ali on ne živi s njima, nego one treba da se brinu za malenu djecu, koja su prerano umrla. Gamab se je pobrinuo, da kod njega više nitko ne trpi oskudice (I. 100.). — Duše pokojnika mogu od svoje volje da pošalju bolesti na ljude. Gamab to višeput ne odobrava. Zato je ljudima dao čarobnjake, kojeno je on osposobio, da liječe takove bolesti. Ali kad on odapne svoju stri-

jelu, onda ni čarobnjak ne može da pomogne (I. 103. ss.). Duše su pokojnika također i posrednici između Gamaba i ljudi. Zato im se mole, a prinose im i žrtve. Na Gamaba izravno može da upravi molitve samo čarobnjak (A. XVIII./XIX. str. 1108.).

Iz svega se dakle vidi, da su se kod Dama čarobnjaci (šamani), kao predstraža matrijarhatske (duševne) kulture, doduše već utisnuli između Najvišeg Bića i ljudi, ali su ipak sasvim podvrgnuti vrhovnom gospodstvu Najvišeg Bića. Zato lunarna mitologija nije ni najmanje utjecala na Gamaba. Snošaj između njega i ljudi, odnosno pokojnika, živo sjeća na slične nazore kod Vedda na Ceylonu. I sada možemo razumjeti, da je u nazorima Vedda o Najvišem Biću nastala zbrka poglavito zato, što sa Najvišim Bićem rivaliziraju praotac i njegovi mitski duplikati. Poradi toga su i duše pokojnika zadobile veće značenje u religiji, a svojstva su Najvišeg Bića potamnijela. Kod Dama se praotac niti ne spominje. Ali iz imena »gamagu« (i »gamati«) za duše pokojnika dalo bi se možda zaključiti, da je Gamab preuzeo na sebe i svojstva praoca, kao što smo to našli kod Juin u jugoistočnoj Australiji. Međutim ta ista imena mogu da podsjetite i na ime Najvišeg Bića kod Kurnai: »naš otac«, a koga ipak strogo luče od praoca.

Religija kod San, Nama i Zulu odaje sve veće primjese mitologije, animizma i magije, i to u istom omjeru, u kojem su ti narodi primili i ostale elemente primarnih kultura.

b) S a n ili Bušmani, žive danas kukavno u pustinji Kalahari, brutalno progonjeni od Nama, Zulu i drugih Bantu (i od Bura). Zato su na njih mnogo i utjecali ovi narodi. San priznaju Najviše Biće, koje zovu K a a n g, Kage ili Cagn, što znači »gospodin (na nebu)«. P. Schebesta drži, da je to ime srodno sa »Gamab« (Die relig. Anschauungen Südafrikas, A. XVIII./XIX. str. 5. i 10.). Istočni San pridaju mu i naziv »majstor svih stvari«. Njega ljudi ne mogu da vide očima, ali ga poznaju srcem. Od njega potječu kiša i suša, život i smrt, izobilje i manjak divljači. Njemu se mole, napose u vrijeme glada i rata. Tada ga slave i zazivaju u posebnim plesovima kroz cijelu noć.

Neki poglavica zapadnih San izjavio je ovo: »Cagn je stvorio sve stvari, i mi se njemu molimo. U početku bio je dobar i ljubezan, ali je postao gori, jer je toliko toga morao da prebrodi (weil er so vieles durchkämpfen musste)«. To je si-

gurno aluzija na sukob sa tuđim religijskim nazorima (isp. Kari i Ple-Bungsu kod Semang)! Na pitanje, kako se mole Cagnu, odgovori poglavica tihim, plačljivim glasom: »O Cagn! o Cagn! nijesmo li mi tvoja djeca? Ne vidiš li, da smo gladni? Daj nam jela! — Tada nam daje obje ruke pune.« Poglavica dalje nastavi, da Cagn ima ženu, dva sina i kćer, a on sâm da je veliki čarobnjak, koji može da se pretvori u svakojaka obličja. Tada ga mogu životinje da pojedu i ubiju, ali on uvijek opet oživi. Protiv daljnega ispitivanja ogradio se poglavica, jer da su to stvari, što ih poznaju samo oni, koji su prošli tajne inicijacije (SP. 237.—238.). Očito je, da se Najviše Biće kod zapadnih San stopilo sa Mjesecom uopće, jer Mjesec je čarobnjak, koji može da se »pretvori« u svakojaka obličja i koji uvijek opet »oživi«. Osim toga su sa Cagn združena lica trećega tipa lunarne mitologije (isp. Jahai-Semang). Kod istočnih San ta lica (podzemna žena i dva muška duha: dobri u zraku, a zli u »crnom nebu«) tvore zasebno društvo, podvrženo Kangu (A. XX. 328.; isp. ostale Semang). To sve upućuje na Nama. Poznati, javni dijelovi inicijacija kod San podudaraju se u glavnom sa inicijacijama Minkopa. Ali u tajne dijelove, na koje se poziva i spomenuti poglavica, nije dosada prodoro nažalost još nitko (SP. 181. i SU. 133.).

Treća grupa San, t. zv. Kun-Bušmani priznaju Najviše Biće, koje zovu H u v e. On je stvorio svijet i uzdržava ga. U molitvama ga obično zazivaju pod imenom »otac«. Pojedinci mu se mole u bolesti. Jedamput u godini, u vrijeme sabiranja poljskog luka, zazivaju ga zajedničkom molitvom, koja glasi: »Oče! dolazim k tebi, vapim k tebi; daj mi hrane i sve stvari, da živim!« Nasuprot Huve je Ganua, od koga dolazi sve zlo (Schebesta, l. c. 3.). Ovi nazori vode nas do religije Nama.

c) N a m a ili Hotentoti (u porječju Oranja) odaju u pogledu antropološkom, lingvističnom i kulturnom, da su mješavina između Bušmana i (hamitskih) stočara, koji u Africi nose sa sobom i elemente matrijarhatske kulture. To se očituje i u religiji: Najviše Biće sasvim se stopilo sa herojima lunarne mitologije (prvoga i) trećega tipa. T s u i - G o a b je staro Najviše Biće relativne prakulture, kao Gamab i Kaang, ali ujedno također i praotac i heroj svijetloga Mjeseca. On je stvorio sve stvari, napose i prvi ljudski par, kojemu je dao oružje i

stoku. On stanuje u »bijelome nebu«, koje da se nalazi onkraj modroga neba. I to modro nebo suzdržaje njega, kad hoće da kazni ljude (SU. 134.). On upravlja svime i oživljava sve, pa i pomaže u nevolji. Zato mu se i mole. Kad nekoga zadesi nesreća, koju drži nezasluženom, onda usklikne: »O Tsui-Goab! ta šta sam učinio, da sam tako oštro kažnjen?« Ako je netko krivo optužen, a ne može da dokaže svoju nedužnost, apelira na najvišu instanciju: »O Tsui-Goab! tebi jedinom je poznato, da nijesam kriv!« (Le Roy, *Die Religion der Naturvölker*, str. 402.). To sve upućuje na prastaru vezu sa Dama i San.

Ali Tsui-Goab je i »veliki kapetan«, veliki moćni poglavica. On je »prvi Nama«, od kojega potječu sva plemena Nama, dakle praotac. Kao praotac konačno se stopio sa herojem svijetloga Mjeseca u napredovanju iz nadošle lunarne mitologije trećega tipa. Zato vele, da je Tsui-Goab višeput umro, ali uvijek opet i oživio. Kadgod je oživio, slavili su Nama vesele svečanosti, od kojih i potječu njihove svečanosti u vrijeme mlada i punoga Mjeseca. Tada časte Mjesec posebnim plesom i mole ga za napredak ljudi i stoke. Protivnik Tsui-Goaba je Gaunab. On stanuje u tamnom, crnom nebu. Kadgod bude bačen u svoju mračnu spilju, uvijek opet izade napolje; kadgod ga Tsui-Goab ubije, on opet i oživi. To je dakle tamni Mjesec. Zato za pomrčine Mjeseca kažu: »Gaunab nas je pobijedio!«. Ali Gaunab, s kojim ratuje Tsui-Goab kao praotac Nama, nije nitko drugi, nego Gamab i Cagn, Najviše Biće kod Dama i San. To već dokazuju njihova imena.

Tako je dakle u lunarnu mitologiju upletena i povijest borbe između prastarih urođenika južne Afrike i mlađih došljaka, koji upravo i donose sa sobom tu lunarnu mitologiju (isp. Kari i Ple-Bungsu kod Semang). Zanimljivo je, da Nama prinose (krvne) žrtve samo Gaunabu. Iz toga bi se dalo zaključiti, da su nekoć i Dama i San prinostili žrtve Najvišem Biću (Schebesta, I. c. 3.—5. i 10.—11.).

d) Zulu sa ostalim »Kafrima« (istočni dio južne Afrike između Sambesija i Oranja) u velikoj su mjeri primili elemente svih triju primarnih kultura: imadu razvijeni obrt, vrtljarstvo i stočarstvo. Tako su već na pragu više kulture. Povrh toga govore jezik Bantu. Poradi svega toga ne bi bilo potrebno, da se na njih osvrnemo. Ipak i kod njih još možemo naći ostatke rela-

tivne prakulture (bumeranškog sloja). Zato je zanimljivo, kako se ta podloga izmijenila utjecajem mlađih kultura. Tako na pr. Zulu još uvijek stanuju u kolibama, koje imaju oblik kubeta (»košnice«), ali su prostrane i solidno građene. Naprotiv u religiji vlada već potpuni kaos: na prvom su mjestu manizam, napose obožavanje pokojnih velikih poglavica (kraljeva) i vojskovođa, i magija, koja utječe na sav religiozni, moralni, socijalni i politički život (isp. A. XII./XIII. str. 547, ss.).

Etnografi i etnolozi već se odavna prepiru o tomu, da li Zulu poznaju Najviše Biće, koje bi bilo različito od praoca. Redovito se držalo, da je Unkulunkulu na bilo kakav način skupio u sebi svojstva i Najvišeg Bića i praoca. Međutim je tamošnji dugoljetni misionar W. Wanger nedavno riješio to pitanje u raspravi: *The Zulu notion of God* (A. XVIII./XIX. str. 656. ss.). Od istih naime glasova sastavljene su dvije riječi, koje se razkuju (dinamičkim) naglaskom i (muzikalnim) tonom i imadu sasvim različito značenje: *ũnkũlũnkũlũ* znači »najstariji otac ili majka«, dakle praroditelj, a *'ũNkulũnkũlũ* znači »najveći uN' t. j. najveći bog na nebu«, dakle Najviše Biće (str. 655.—660.). Zatim Wanger in extenso navodi (str. 663.—669.) izvještaj istraživaoca Colenso (*Ten Weeks in Natal, 1855.*), koga dosada začudo nije citirao nijedan etnolog. Iz toga se izvještaja vidi, da su barem starije generacije Zulu i članovi njihove vladalačke porodice (koja je priznati nosilac narodne tradicije) uistinu strogo lučili praoca od Najvišeg Bića, koje su zvali uNkulunkulu ili također uVelingkangi = »prvi, koji je postojao« (*The first Existence*). On je bio prije ljudi i duhova. On je stvorio sve stvari, napose zemlju, gore i prve ljude. On je izvor sve mudrosti. Od njega dolazi sve, napose život i smrt. Dok su stariji ljudi jeli, slali su djecu, da mu se mole riječima: »O uNkulunkulu! daj nam kruha, daj nam kravâ, daj nam žita!«

Ali iz istog izvještaja vidi se također, da mlađe generacije slabo što znaju o Najvišem Biću, i da je ono svima bez razlike samo neka prehistorijska figura bez utjecaja na praktički život. To isto veli misionar A. Schweiger za »Kafre« uopće: imaju naime neku maglovitu ideju o Najvišem Biću, ali je ono po njihovom uvjerenju predaleko od ljudi, a da bi s njima moglo da bude u saobraćaju. Zato se utječu — magiji (A. XII./XIII. str. 551.). I takovo mišljenje o Najvišem Biću nalazimo kod većine

Afričana: (mitologija), manizam, animizam i napose magija zamagliše ideju Najvišeg Bića i potisnuše je u praktičnu zaborav. Zato je opet osobito važno, da je upravo na području »Kafra« ustanovljeno individualno traganje za Najvišim Bićem. Neki naime »very respectable Kaffir« rekao je M. Arbrousset-u: »Vaša (t. j. kršćanska) vijest je ono, što trebam. I ja sam je tražio, prije nego sam vas poznao... Stavlja sam si zabrinuta pitanja: Tko se je dotaknuo zvijezda svojom rukom (t. j. tko ih je stvorio)?... Tko je dao, da teku vode?... Tko li je dao zemlji mudrost i snagu, da proizvodi žito? Tada sam u svoje ruke skrio svoje lice« (A. I. 974. Nota 1.)...

Zanimljivo je također, da inicijacije »Kafra« sadržaju mnoge ostatke iz relativne prakulture, ali u cijelosti sasvim su izmijenjene i izopačene elementima inicijacija iz totemističke kulture. Tako neki obredi sjećaju na inicijacije Minkopa i Juin, a kod zaključne svečanosti poučavaju kandidate kao kod Kurnai i Juin o dužnostima, koje imaju etički značaj. Ali glavni čin inicijacija je obrezanje, koje mora da se izvrši, dok je sunce visoko na nebu (isp. solarnu mitologiju totemističke kulture!). Kad pak rane zarastu, započinu pjanke i seksualne orgije, koje traju 5—7 mjeseci, i kod kojih sudjeluju svi bez razlike (A. IX. 58.—65.). Zato je moralna pouka kod zaključne svečanosti potpuna ironija!

Kao poluotok Malaka, tako je dakle i južna Afrika »locus classicus« protiv evolucionističkih teorija o religijskom razvoju. Slijed: Dama, San, Nama i Zulu: tvori uzlazne stepenice u pogledu sve većih primjesa mlađih kultura i sve više materijalne kulture uopće, a silazne stepenice u pogledu sve veće degeneracije religijskih nazora i etičke prakse.

2. Centralnu grupu sačinjavaju Pigmejci Negrili, Pigmejci Sandave i Kindiga i t. z. Niloti. Njihova je religija većinom slabo istražena.

a) Negrili se skiću u ekvatorijalnoj prašumi, a mnoga njihova plemena nijesu nimalo poznata. Neka su opet plemena pomiješana sa Bantu i drugim Negerima, čije i jezike danas govore. Duskora će otići među Negrile kvalificirani istraživač, koji je već proživio više godina u Africi, da ih po mogućnosti sve istraži temeljito. Ipak se već iz dosadašnjih izvještaja, što su ih o nekim plemenima dali naročito misionari Msgr. Le Roy

i P. van der Buřgt, moŹe razabrati, da Negrili imadu čistije religijske nazore i bolju eticku praksu negoli njihovi mladi su-
sjeti. Tako je ideja Najviřeg Bića kod Negrila jasnija i življa,
makar ga neka plemena nazivaju istim imenom kao i Bantu.
Naprotiv mitologija, manizam, animizam i magija ili uopće ne
postoje ili su vrlo slabo razvijeni i potječu od Bantu, kod kojih
su ovi elementi potisnuli ideju Najviřeg Bića sasvim u pozadinu.
Uopće religijski nazori Negrila, koliko pokazuje dosada skup-
ljeni materijal, u glavnom se sasvim podudaraju s nazorima azijskih
Pigmejaca.

Na skrajnjem istoku centralne Afrike zaostala je medu
Hamitima i Bantu izolirana grupa Negrila Boni. Msgr Le Roy
ispitivao je nekog njihovog poglavicu o religiji, a ovaj mu reče:
»Kad već hoeř da sve znadeř, to sluřaj. Ako ubijem bivola,
onda uzmem najbolji komad i metnem ga na vatru; jedan dio
ostane u vatri i izgori, a drugi dio pojedem sa svojom djecom.
Ako našem meda, ne odnesem ga, a da prije ne bih bacio mali
dio u řumu i prema nebu. I ako imadem vina od palme, to
najprije mora da prolijem malo na zemlju...« Na pitanje, da
li pri tom niřta ne govori, poglavica nastavi: »Dakako, kažem
n. pr.: V a k a! Ti si mi dao ovoga bivola, ovaj med, ovo vino.
Evo ti tvoj dio! Daj mi joř snage i života, i neka nikakova ne-
sreća ne zadesi moju djecu!« Na daljnje pitanje, tko je Vaka,
odvratila poglavica: »Ti ne poznař Vaku? Ali, to je gospodar
svega, onaj, koga (Bantu) Svaheli zovu Muungu. On je nama
dao sve, řto vidiř: ovu zemlju, ove řume, ove rijeke; mi živi-
mo od toga. Ali on je strog i hoće svoj dio, a mi ga njemu da-
jemo.« Napokon je poglavica rekao, da ljudi ne mogu vidjeti
Vaku, ali on vidi ljude veoma dobro. Katkada se spusti u njihovo
naselje i dae, da koji od njih umre. Tada takovoga zaka-
paju i odu daleko od toga mjesta: »opasno je naime ostati pod
očima Vake«. (Msgr Le Roy, *Die Religion der Naturvlker*, str.
405.—406.). Isto ime za Najviře Biće, slične nazore o Njemu i
djelomično iste primicijalne žrtve imadu i hamitski stočari
Gala. Ali iste nazore o Najviřem Biću i iste primicijalne žrtve
nařli smo i u južnoj Aziji kod Pigmejaca i kod Pre-Dravida.
Zato nije vjerojatno, da su Gala utjecali na religijske nazore
Negrila Boni, premda su ovi sigurno od njih preuzeli i me
za Najviře Biće. Mnogo je vjerojatnije, da je srodnost religijskih

nazora hamitskih Gala i Negrila Boni odraz općenite uže kulturne srodnosti, koja se uistinu očituje između relativne prakulture i nomadsko-stočarske kulture.

Između velikih jezera i porječja gornjeg Konga obitavaju brojna plemena Negrila, a nazivaju ih općenito Batva i Bambute. Batva u Urundi imaju vlastito ime za Najviše Biće: *Indagarra*. To ime izvodi P. van der Burgt od korijena, koji znači »živ, jak biti.« On je načinio prvi ljudski par muža i ženu. On sudi ljude poslije smrti: dobri idu gore, gdje im je veoma dobro, a zli dolje, gdje im je veoma zlo. Ispod Najvišeg Bića je duh Ryangombe, koga Batva sasvim zamjenjuju sa predima. P. Schmidt misli, da je to praotac kao Tomo kod Minkopa i Ple (zapravo Damoi) kod Semang (S. P. 234.). Međutim H. Meyer (Die Barundi, Leipzig 1916. str. 122.) drži, da su Batva, kao i (Bantu) Barundi, preuzeli ideju i štovanje toga bića od hamitskih Batusi, kod kojih je Ryangombe zaštitnik stoke i ljudi, i to, kako vele, po nalogu njihovog Najvišeg Bića Imana. Meyer još ukratko napominje, da je Indagarra »ein Gott der Zeugungskraft, ein ‚Priapus‘« (ib. 123.). Premda se nije dosta konkretno izrazio, ipak je prilično jasno označena paralela sa Džes u Južnoj Americi, kako ćemo još čuti. Prema izvještajima dvojice Engleza priznavaju i Bambute na rijeci Ituri neko Najviše Biće Higher Power, Supreme Spirit), koje da se očituje u grmljavini, gromu i u kiši, a katkada ubije kojega od njih gromom. Zato mu se mole u vrijeme oluje. Kad hoće da promijene lovačko područje, onda zajedničkim (žrtvenim?) prinosima banana, meda i slatkih krumpira prirede ceremonijalnu gozbu. Njome zazivaju Najviše Biće, da im udjeli sreću na novom području (S. P. 234. do 235.). Nešto slična smo našli već kod Vedda na Ceylonu.

Nazori Bambuta o Najvišem Biću vode k Negrilima na skrajnjem zapadu centralne Afrike: Ašongo, Akoa i Bekü na Gabunu, o kojima nas opet izvješćuje Msgr Le Roy. Ime Najvišeg Bića: *Nzambi*, Ndjambi i Nzame je po svom korijenu isto kao i kod susjednih Bantu, ali nazori su o njemu različiti t. j. kod Negrila su jasniji i čistiji. Ašongo vele za Nzambi da stanuje u visini i kroz grmljavinu javlja ljudima, da će uskoro kiša padati. On je gospodar svega, on je sve učinio, sve uredio, i »pred njim smo vrlo maleni.« On daje život i šalje smrt, a poslije smrti sudi ljude. Sve naime duše mora da dođu

gore pred Nzambi. Ako je čovjek bio dobar, Nzambi kaže njegovoj duši: »Ostani ovdje! imati ćeš velike šume, i ništa ti ne će manjkati.« Ako je čovjek bio zao, ako je otimao tuđe žene, ako je ubijao, ako je trovao, onda ga Nzambi baci u vatru, a ta vatra je gore, u visini. Msgr Le Roy napominje, da nigdje kod Bantu nije našao tako određenih i jasnih ideja o nagradi i kazni na drugom svijetu (l. c. 403.—404.). Pleme Akoa imade zanimljivu primicijalnu žrtvu. Kad dozriju nkula-orasi, idu Akoa do drveta u povorci pjevajući: »Naprijed, naprijed, da pokupimo dar od Ndjambi!« Tada uberu jedan dobar i jedan nevaljan orah. A onaj, koji ih je ubrao, mora da spuzi s drveta strmoglavce t. j. s glavom dolje. Oba oraha metnu u rupu ispod ognjišta i vrtnjem načine vatru. Kad se podigne dim od zapaljenih oraha, zavedu kolo oko vatre i pjevaju »zahvaljujući Ndjambi« (isp. ples oko kipa Daramuluna kod Juin u jugoistočnoj Australiji!). Msgr Le Roy veli, da je to dirljiv prizor (l. c. 403.; S. P. 233.). Plemena Bekü (SP. 233.) i Babinga (A. IX. 336.—337.) priznavaju također Najviše Biće, ali se opažaju i jasni tragovi animizma i lunarne mitologije zapadnih Bantu.

b) U istočnoj Africi, između velikih jezera, na Pigmejce Negrile nadovezuju se prema jugu izraziti Pigmoidi S a n d a v e i K i n d i g a. Oni su naime mješavina čistih Pigmejaca sa Bantu i Hamitima, i to i u antropološkom i u kulturnom pogledu. O njima nas izvješćuju O. Dempwolff: Die Sandawe (Hamburg 1916. Abhandl. d. Hamb. Kolonialinstituts, Bd. XXXIV.) i O. Reche: Zur Ethnographie des abflusslosen Gebietes Deutsch-Ostafrikas (Hamburg 1914. Ib. Bd. XVII.).

Iz tih se izvještaja vidi, da su Sandave gotovo sasvim izgubili značaj nosioca relativne prakulture. Premda naime staju još u »košnicama«, i premda lov (sa lukom i strijelom) imade još uvijek veliko značenje, ipak su već općenito primili i ratarstvo i stočarstvo (Dempwolff, str. 90.). Nadalje premda nemaju totemizma, i premda je magija razmjerno (prema Bantu) slabo razvijena, ipak su preuzeli od totemističke kulture obrezanje za dječake i djevojke (str. 85., 141. i 146.). Napokon u kulturno-historijskoj vezi sa ratarskom kulturom jasno se očituju lunarne mitologija (str. 144.—145.) i razvijeni manizam tako, da predi primaju redovite žrtve piva i stoke za kišu i zdravlje (str. 142.—143.). Koliko se dade razabrati iz lunarnih

mita, Najviše Biće sasvim se stopilo sa praocem. Ali to nije još definitivni rezultat. Dempwolff naime kaže, da Sandave imaju stalne inicijacije i da su mu obećali, da će smjeti da im prisustvuje. Ali nažalost on nije mogao da ostane kod njih do inicijacija. Zato su mu, kako izričito veli, pjesme o inicijacionim ceremonijama ostale nerazumljive (str. 85. i 175.—176.). Moguće je dakle, da se u inicijacijama kriju sasvim drugi nazori o Najvišem Biću, nego što ih odaju lunarni miti. Da Sandave imaju inicijacije, važno je i za Negrile. Od prije spomenutih istraživalaca nije naime kod samih Negrila nijedan tako dugo boravio, da bi mogao reći, da li imaju ili nemaju inicijaciâ.

Kindiga su sačuvali više elemenata relativne prakulture nego Sandave. Ipak su, kako Reche izričito naglasuje, primili i mnogo tuđih elemenata (str. 7. ss.): U religiji se to očituje naročito u dvjema pojavama. Prvo, Najviše Biće I š o j e sasvim se stopilo sa solarnim herojem totemističke kulture (Reche, str. 22.), koja je upravo u istočnoj Africi jače razvijena (isp. Dempwolff, str. 146. i SE. I. str. 306.). Drugo, uz Najviše Biće štiju i plemensku Pramajku, koja potječe od ratarske matrijarhatske kulture, a ta je (u vezi sa hamitskom stočarskom kulturom) u istočnoj Africi prekrila totemističku kulturu i više ili manje proširila se po cijeloj Africi. Ipak je Išoje sačuvarao osobine staroga Najvišega Bića relativne prakulture. On je za Kindiga jedino božanstvo. Njemu se mole, da im dade sreću u lovu i da ih zaštiti od grabežljive zvjeradi i od bolesti.

Njemu prinose iza lova zajedničku i svečanu primicijalnu i zahvalnu žrtvu, koja sjeća na Negrile Boni i Akoa i na Vedda na Ceylonu. Podijeljeni naime u grupe po starosti i po spolu, čuče oko ubijene životinje muževi, mladići, žene i djevojke. Najstariji član naselja raskomada životinju i izreže od najboljega mesa kao prst debele i oko 10—20 cm duge trakove. Zatim se okrene prema istoku i govori ovu zahvalnu molitvu: »Išoje! svakoga jutra dolaziš ti odanle ovamo k nama, svojim Kindiga. Ti nas čuvaš i zaštićuješ od velikih pogibelji, a nadario si nas danas sa mnogo, mnogo mesa. Uzmi i okusi od najboljega i sačuvaj nam svoju naklonost i za budućnost!« S tim riječima baci nekoliko trakova mesa u grmlje prema istoku. Onda se okrene na zapad, govori sličnu zahvalnu molitvu i baci

opet u grmlje nešto mesa. Iza kratke pauze zaziva za pomoć i zaštitu plemensku Pramajku, kojoj također prikazuje i šaku mesa. Cijelo to vrijeme vlada svečana tišina među prisutnima. Sada voditelj ceremonije podijeli ostalo meso među pojedine grupe, koje se razidu i prže dobiveni dio mesa, a doskora cijelim zborom zaore vesele pjesme... (Reche, str. 22.—23.). Bračni je moral kod Kindiga također na visini čistijih nosioca relativne prakulture: Ako momak zavede djevojku, mora da je oženi. Inače su obje stranke u izboru slobodne. Uz poligamiju (najviše dvije žene!) nije niti monogamija rijetka. U braku uopćeno vlada vjernost, a preljub se kazni. Rastave su rijetke, a položaj žene je dobar (ib. 18. ss.).

c) Na sjeveru i na istoku područja afričkih Pigmejaca i Pigmoida protezao se nekoć jaki pojas bumeranškog sloja relativne prakulture. O tomu svjedoče (drveni) bumerangi i (željezni) bumeranški noževi za bacanje, koji još i danas označuju nekadašnje granice toga pojasa. Najviše elementa bumeranške kulture sačuvali su t. zv. Niloti u središtu cijelog pojasa, u porječju gornjeg Bijelog Nila. Odavle se tragovi te kulture postepeno gube s jedne strane prema zapadu u srednjem Sudanu (Kred i dr.) i u porječju srednjega Kongo (Asande ili Njam-Njam i dr.), a s druge strane prema jugu među t. zv. Niloto-Hamitima (Suk, Turkana i dr.), na istoku velikih jezera. Što više, ovi tragovi vode još daleko na jug između velikih jezera u čisto područje Bantu (Vahehe i Bavemba) i tu se sastaju sa najsjevernijim ograncima Zulu i »Kafra«, kod kojih smo također našli ostatke bumeranškog sloja relativne prakulture. Međutim i Niloti su već primili u velikoj mjeri elemente svih triju primarnih kultura kao i Zulu, pa su si današnje njihove kulture međusobno veoma slične. Ipak se Niloti razlikuju od Zulu poglavito u tomu, što su sačuvali jasniju i življu ideju Najvišega Bića. premda je i kod njih »praotac« postao veoma moćno i poštovano biće, komu redovito prinose i žrtve. Glavni narod Nilota jesu Šiluk. Na njih se nadovezuju prema jugu njihovi bliži i daljnji srodnici: Džur i Dinka, Nuer i Gollo, Bongo i Belanda. Odijeljeni od ove kompaktne mase obitavaju u blizini t. zv. Niloto-Hamita dalje na jugu Ačoli (na istočnoj obali jezera Alberta), a još dalje na jugu Kavirondo (na istočnoj obali jezera Viktorije). O svim Nilotima (osim Kavirondo), ali

u prvom redu i najviše o Šiluk izvješćuje nas P. W. Hofmayr: Religion der Schilluk (A. VI. 120. ss.). Njegov izvještaj o Šiluk nadopunio je u važnom pitanju o žrtvama D. Westermann: The Schilluk People (Philadelphia-Berlin 1912.). O religiji Kavirondo imadem pri ruci vrlo kratki prikaz, što ga daje N. Stam: The Religions Cenceptions of the Kavirondo (A. V. 359. ss.).

Iz tih se izvještaja razabire, da svi Niloti (osim Nuer) imaju jasnu ideju osobnog Najvišeg Bića, koje točno luče od praoca i od ostalih preda. Jedino kod Nuer čini se, da se je Najviše Biće sasvim stopilo sa praocem ili je od praoca sasvim potisnuto u zaborav (A. VI. 120.—121. Nota 1.). Šiluk, Džur i Ačoli imaju i zajedničko ime za Najviše Biće. Zovu ga naime Č u o k, što znači »veliki duh«. On je »biće nepojmljivo«, koje nema pokraj sebe rivala, a daleko nadvisuje sve duhove i duše pokojnika, kojima je prepustio upravu svijeta. Od njega konačno ipak dolazi sve dobro i sve zlo. Dinka ga zovu D e n g d i d, što znači »sveznajući«. Od njega dolazi sve dobro, a sve zlo dolazi od (neovisnog) moćnog bića, koje zovu — Čuok. Tu je dakle staro i zajedničko Najviše Biće svih Nilota, od kojega konačno dolazi sve, što čovjeka može u životu da zadesi, podijeljeno (pod utjecajem lunarne mitologije?) u dva bića. Kod ostalih još Nilofa sačuvana je prvobitna ideja jedinstva. Kod Bongo Najviše Biće nosi ime L o m a, što znači i »sreća« i »nesreća«. Gollo i Belanda zovu ga M b i l i. On je apsolutni gospodar života i smrti, ali je preuzvišen, a da bi se brinuo za ljude, pa je upravu svijeta prepustio dusima (A. VI. 120.—121.). Kod Kavirondo je N i s a j e stvoritelj svega. Njemu pripisuju porod djeteta; njemu ratnik mora da zahvali, ako se živ povrati iz boja; od njega dolazi smrt. Prvi je ljudski par sišao s neba i donio sa sobom na zemlju krave, ovce i dr. (A. V. 360 i 362.).

U zemlji Šiluk svako će dijete odgovoriti na pitanje, tko ga je stvorio: »Čuok me je stvorio« (A. VI. 120.). On je uopće sve stvorio, napose sve ljude sviju rasa, što ih Šiluk poznaju: bijele (Evropljane), »crvene« (Egipćane) i crne (Nilote i uopće sudanske Negere). Ali svi su ljudi jednaki, jer ih je Čuok sve stvorio od zemlje. Uzeo je komad zemlje i najprije promislio, što će sve čovjeku trebati, pa je zatim redom napravio: noge, ruke, oči, usta, jezik i uši (isp. Kulin u jugoist. Australiji). A stvorio je najprije bijele, onda »crvene«, napokon crne ljude.

već prema tome, kakovu je zemlju gdje našao. Kad je Čuok dijelio ljudima različita kulturna dobra, prošli su Šiluk i uopće crnci najgore, jer su prema Čuoku bili nemarni, nezahvalni i drzoviti. Bijelci su najbolja djeca Čuoka, pa zato imadu svega u izobilju. U početku naime roda ljudskoga Čuok je od vremena do vremena silazio na zemlju među ljude, poučavao ih i očitovao im svoju volju. A i prvi ljudi su često puta dolazili Čuoku na razgovor. Od Šiluk bio je njihov »praotac« Nikang prvi i zadnji, koji je izravno razgovarao sa Čuokom. Dinka opet vele, da su i njihovi veliki poglavice čestoput dolazili u kuću Dengdida. Zato su ljudi u ono vrijeme puno toga znali, što se danas više ne znade. Ali poradi zavisti i međusobnih svada bili su poglavice Dinka jednom za uvijek bačeni napolje iz kuće Dengdida. Čuok stanuje gore u visini, nad oblacima, gdje imade veliku kuću i živi »star i sam za sebe«. Što inače gore radi, to Šiluk ne znaju. Čuok sada silazi na zemlju samo onda, ako što novo stvara ili ako pohodi naselja Šiluk sa bolestima i smrću. Od njega naime dolazi sve, što je izvanredno: on je poslao Haleyev komet i velike engleske parobrode, što su ih Šiluk vidjeli. Ali on je još uvijek također i čuvar moralnoga reda: on kazni grijeha i zato šalje smrt (A. VI. 121.—122. i 128.—131.).

Šiluk izgovaraju ime Čuoka veoma rijetko, samo u tri pozdravne formule: »Čuok te je donio — Čuok te je uzdržao — Neka te Čuok vodi!« (ib. 121.). Dinka prinose Dengdidu prave primicijalne žrtve. Prve naime plodove prosipaju po zemlji pred kolibom i govore: »Oče, koji si nam dao ove plodove, blagoslovi nas i naše plodove!« (ib. 122.). Zanimljivi dokument o prvobitnim primicijalnim žrtvama sačuvan je u tradiciji Blanda, koji pričaju ovo: »Mbili je stvorio ljude i razdijelio ih u različite krajeve zemlje. Oni su bili slobodni, ali su ipak trebali jednom da žrtvuju prve plodove. Neki su to učinili, a neki nijesu. Zato je Mbili zahtijevao veću žrtvu, i to ovcu«. Neposlušni se sada doduše pokoriše nalogu Najvišega Bića, ali žrtvovaše ovcu, što su je ukrali poslušnima. Međutim začetnika te krađe stigla je zaslužena kazna: kod kuće i u šumi progonile su ga raznovrsne životinje, a konačno su ga crni mravi tako izgrizli, da je postao sav crn. I to je praotac svih crnaca (ib. 129.; isp. Minkope na Andamanima.)

Šiluk prinose danas Čuoku žrtve, i to krvne, samo u orđalijama i u velikoj nevolji: u bolesti, oskudici i u ratu. Prije

nego kopljem probodu kravu, odabranu za žrtvu, zazivaju Čuoka oduljom molitvom, u kojoj uz ostalo govore: »... Od tebe molim jelo, a ti ga daješ ljudima... Nitko nije iznad tebe, ti Čuok!... Ako dođe nevolja gladi, nijesi li je ti dao? Ako ova krava tu stoji i sada pogiba, ne ide li njezina krv k tebi? Ti Čuok, komu ćemo se moliti, ako ne tebi?... Ali duša (čovjeka), nije li ona tvoje vlasništvo? Ti si onaj, koji podiže (bolesnika)« (Westermann, s. 171.). Inače Šiluk redovito zazivaju Nikanga, koji ih zagovara pred Čuokom i od njega izmoli sve, što im treba. Nikangu prinose u mjesecu svibnju i lipnju svečane i zajedničke krvne žrtve za kišu. On uostalom nije praotac u pravom znamenovanju, nego je prvi kralj, prvi veliki Šiluk, koji je doveo narod u današnju njegovu postojbinu i učinio ga velikim i naprednim. Nikang je dakle tipični kulturni heroj, a povrh toga imade i značajne crte i simbole lunarne mitologije. S njome su u vezi i šamanističke crte osobâ, koje su posvećene Nikangu, kao i neki detalji spomenutih svečanih žrtava (A. VI. 123.—127.). Po svemu tomu je Nikang veoma sličan Kande Vanniji kod Vedda na Ceylonu. Istorij ideologiji pripada i svojstvo Nikanga, da dijeli kišu, jer po nazoru primitivnih kiša se stvara na mjesecu. Tragove lunarne mitologije odaju i Kavirondo. Za ove je još značajno, da pozdravljaju kao i eurazijski stočarski nomadi jutarnje sunce i mladi mjesec, ali na svoj način, i to — pljuvanjem (A. V. 360.).

C. Južna Amerika.

Za razliku od »staroga svijeta« zapremali su u Americi još u dogledno vrijeme plemena i narodi relativne prakulture velika i zatvorena područja. Nijesu dakako niti oni ostali ne-taknuti od mladih kultura. Naprotiv većina ih je primila elemente tih kultura u obilnoj mjeri. Ali su još posve očiti putevi, kojima su takovi elementi prodirali među nosioce relativne prakulture. Nadalje je značajna crta Amerike, da u njoj dolaze sva tri sloja relativne prakulture međusobno izmiješana. Sve to dokazuje, da je Amerika bila od svih kontinenata zadnja napućena i da je relativno kasno proživjela krize velikih narodnih i kulturnih gibanja.

U Južnoj Americi zapremali su nosioci relativne prakulture u dogledno vrijeme cijelo kompaktno područje, što se pro-

teže otprilike između Atlantskog oceana i crte povučene od ušća Amazona prema Ognjenoj Zemlji. Tu većinom još i danas prebivaju u kontinuiranom slijedu od sjevera prema jugu: Džes i Puri-Koroados u istočnoj Braziliji, Čarua u Urugvaju i Gvaikuru sa nekim izoliranim grupama u Paragvaju i u sjev. Argentini (El Gran Chaco), Puelče ili Pampas-Indijanci i Tehuelče ili Patagónci u juž. Argentini i napokon Ona, Alakaluf i Jagan na Ognjenoj Zemlji. Osim toga se nalaze ostaci relativne prakulture i na sjevero-istočnim obroncima Kordiljera, tako napose kod naroda Uitoto (na sjevernim pritocima gornjeg Amazona). Ovi su ostaci ovdje rasijani među izoliranim nosiocima totemističke kulture, koji su nekoć zapremali cijelo područje ogromnih bazena Orinoka i Amazona i potisnuli glavnu masu nosioca relativne prakulture prema istoku i jugu kontinenta. Danas su gospodari tih bazena Arovaci, Karibi i Tupi, nosioci mlađe matrijarhatske kulture, koji su se povrh toga zabili poput klina (uzduž rijeke Paragvaj) i u homogeno područje relativne prakulture. To je na onom mjestu, gdje Južna Amerika naglo postaje uža, i gdje obitavaju Gvaikuru sa nekim izoliranim grupama, koji su zato gotovo sasvim podlegli utjecaju mlađe matrijarhatske kulture. Iz ovoga sekundarnoga središta prodrli su elementi te kulture s jedne strane na sjeveroistok i zahvatili većinu plemena Džes i Puri-Koroados, a s druge strane na jug i aficirali sva plemena Čarua, Puelče i Tehuelče. Od ovih posljednjih primili su Ona samo neke elemente mlađe matrijarhatske kulture i proširili ih na Ognjenoj Zemlji. Tako su stanovnici Ognjene Zemlje razmjerno najčistiji nosioci relativne prakulture u Južnoj Americi. Osim toga njihova je religija i najbolje istražena. Zato ću njihovo religijsko stanje potanje izložiti, a na druge ću se većinom osvrnuti samo ukratko, u koliko uopće imade o njima podataka.

1. Na otocima Ognjene Zemlje podijeljeni su urođenici tako, da Ona zapremaju istok, Alakaluf zapad, a Jagan jug. Na »Isla Grande« dolaze sva tri plemena. Jagan su najjužniji stanovnici zemaljske kruglje uopće. Pod konac prošloga stoljeća počeo je broj urođenika Ognjene Zemlje nagla da pada. Tako su Jagan prije 50 godina brojili još oko 2.500 duša, a g. 1922. bilo ih je čistokrvnih jedva 70—80! G. 1923. svi Alakaluf nijesu prekoračili broj 170, a Ona su brojili možda nešto više.

ali i njih rapidno nestaje. Bilo je dakle skrajnje vrijeme, da se njihova religija temeljito istraži, jer sve do tih godina bila je ona gotovo sasvim nepoznata. Što više, Jagan su dugo vremena figurirali i u znanstvenim knjigama kao tip areligioznog naroda. Još je više poraslo zanimanje etnologa i hierologa za urođenike Ognjene Zemlje, kad se doznalo, da i oni imaju tajne inicijacije. Ali nitko nije stekao njihovo povjerenje u tolikoj mjeri, da bi smio prisustvovati ovim ceremonijama. To je konačno uspjelo dvojici učenika P. Schmidta, i to u glavnom pomoću nekih polakšica, što su ih za urođenike isposlovali od čilenske vlade. M. Gusinde, ravnatelj etnološkog muzeja u Santiagu (Čile), i W. Koppers, urednik »Anthroposa«, primljeni su inicijacijom među prave članove plemena Jagan. Gusinde je povrh toga postigao plemensko pravo i kod Ona, a iza toga su mu Alakaluf i mimo inicijacija povjerali svoje plemenske tajne. To se je sve dogodilo između g. 1919. i g. 1924. Gusinde je kroz to vrijeme pohodio četiri puta i Jagan i Ona, a jedamput Alakaluf. Na trećem putovanju među Jagan i Ona pratio ga je W. Koppers, koji je zatim rezultate, postignute kod Jagan, objavio u djelu: *Unter Feuerland-Indianern* (Stuttgart 1924.; isp. Bog. Sm. XII. br. 3. str. 379.—381.). Osim toga su publicirana u »Antroposu« tri pisma, u kojima M. Gusinde zasad izlaže rezultate, što ih je postigao kod Ona i Alakaluf; P. M. Gusinde's vierte Reise zum Feuerlandstamm der Ona und seine erste Reise zum Stamm der Alakaluf (A. XVII./XIX. 522. ss.).

a) Iz ovih se izvještaja ponajprije vidi, da su Ona posrednici onih elemenata mlade matrijarhatske kulture, što su neposredno iz Patagonije, a posredno iz bazena Amazona doprli na Ognjenu Zemlju: maskirana svečanost tajne organizacije muškaraca protiv žena i s njome u vezi šamanizam, animizam i neki tragovi lunarne mitologije. Kod Ona je naime ta maskirana svečanost sasvim apsorbirala inicijacije, što ih prema tomu prolaze samo mladići. Kod Jagan pak i Alakaluf su to dvije skroz različite uredbe nejednake vrijednosti: plemenske inicijacije i mladića i djevojaka jesu bitna i centralna socijalna uredba, a maskirana svečanost muškaraca sa vlastitim inicijacijama je sasvim sporedna institucija. Osim toga Alakaluf izrično vele, da su tu svečanost preuzeli od Jagan, a ovi opet izjavljuju, da je ona do njih došla sa sjeveroistoka t. j. od Ona.

Što više, prema tradiciji Jagan ta se svečanost prviput slavila na sjevernoj obali »Isla Grande« t. j. na granici Patagonije, i to od žena protiv muškaraca. Međutim situacija se doskora izmijenila, pa su muškarci sebi prisvojili tu uredbu i upravili je protiv žena. O toj značajnoj promjeni postoji tradicija i kod Ona i kod Alakaluf. To je dakle i uspomena na socijalne trzavice unutar matrijarhatske kulture i odraz borbe prastanovnika Ognjene Zemlje protiv matrijarhatskih došljaka iz Patagonije. A ta je borba uistinu i uspjela, jer su Ona, Jagan i Alakaluf sačuvali patrijarhat relativne prakulture. Značajno je također, da su šamanizam i animizam jače razvijeni kod Ona, manje kod Jagan, a najmanje kod Alakaluf. Isto vrijedi i za tragove lunarne mitologije. Po svemu se dakle vidi, da su elementi mlađe matrijaratske kulture preko Ona prodrli iz Patagonije na Ognjenu Zemlju (Koppers, str. 103., 111.—112., 128.—129. i 188.; Gusinde, str. 531.—533., 541. i 543.—546.).

Ako sada uočimo originalnu kulturu urođenika Ognjene Zemlje, onda opažamo na prvi pogled, da su oni uže srodni sa Tasmancima i jugoistočnim Australcima. To se napose očituje u plemenskim inicijacijama. Kao što naime u jugoistočnoj Australiji, tako i na Ognjenoj Zemlji karakterizira plemenske inicijacije ovo dvoje. Prvo, one su ustanova Najvišega Bića, koje i bdije nad tim, da ih urođenici točno izvrše. Drugo, njihova je temeljna crta, što su je i Ona zadržali (unatoč amalgamiranju sa maskiranom svečanošću muškaraca): teoretski i praktički odgoj mladića i djevojaka (kod Ona samo mladića), da postanu poštenu ljudi i valjani ženidbeni drugovi; da svaki bude i ostane »dobra srca«, kako vele Jagan. Isto tako sve pouke i upute dijele kandidatima »stari« u ime Najvišega Bića (Koppers, str. 78., 91. ss. i 128; Gusinde, str. 530., 532., 541.—542. i 543.—544.). Na Ognjenoj Zemlji ne poznaju doduše brenčala, ali je veoma značajno, da kod Jagan vise u kolibi za inicijacije kao ures izrađene i bojadisane daščice, koje su vrlo slične australskim brenčalima (Koppers, str. 48. sl. 6.). Važno je također, da mladež na Ognjenoj Zemlji ne dobiva prvu pouku o Najvišem Biću u plemenskim inicijacijama, nego da i sami roditelji (i kod Ona!) poučavaju o Njemu svoju djecu (Gusinde, str. 530. i 545.; Koppers, str. 77.). U nazorima pak o Najvišem Biću podudaraju se urođenici Ognjene Zemlje nesamo sa Tas-

mancima i jugoistočnim Australcima, nego i sa Dama u južnoj Africi. Tako ove tri grupe naroda — na skrajnjim rubovima Oceanije, Afrike i Južne Amerike t. j. kopnene površine južne hemisfere uopće — odaju užu srodnost u religiji. O tomu ćemo se odmah uvjeriti.

Kod Jagan nosi Najviše Biće različita imena, koja otkrivaju i njegova svojstva. Tako reći službeno mu je ime *V a t a u i n e v a*, što znači »prastari, vječni«. Drugo ime, koje također veoma često upotrebljavaju, glasi *Hitapuan* t. j. »moj otac« ili, kako su neke žene tumačile: »koji je kao otac«. A to je frapantna paralela sa jugoistočnom Australijom. Potpuni sadržaj toga naziva sjeća dakako i na nazore o Najvišem Biću kod Dama. Sa Tasmancima se opet podudaraju u imenu *Monauanakin* t. j. »previšnji« ili, kako su neki protumačili: »onaj, koji više stoji nego svi drugi, također iznad svih duhova, kojih inače još imade«. Drugi nazivi znače: »svemogućci« ili »nada sve, sasvim moćni«, »tvrdi kao pećina«, »dobri stari tamo gore« i »prastari gore na nebu« (Koppers, str. 144.).

Molitve, što ću ih na koncu navesti, i različite izjave urođenika pobliže crtaju ova i još druga svojstva Najvišega Bića. Tako nitko ne zna, odakle je *Vitauineva* došao: on je naprosto tu (ib. 151.), a baš ovo službeno ime »prastari« izriče jasno, da je tu bio uvijek (isp. *Dan. VII. 22.*: »*antiquus dierum*«). On je duh t. j. nešto slično vjetru. Zato je nevidljiv i nedokučljiv, a stanuje na nebu (ib. 152.). On je gospodar svega i njemu pripada sve. Napose ističu, da su sva živa bića njegova svojina, i da je on potpuni gospodar života i smrti (ib. 151.). To naročito sjeća na Dama. Uopće: što Dama o svom *Gamabu* misle, to Jagan glasno izriče u molitvama i tužaljaka u najrazličitijim zgodama. I od *Vatauineva* dolazi sve dobro: on dijeli život i iscjeljuje bolesnika, on daje lijepo vrijeme i izbavlja od pogibli. Zato ga i zovu »moj otac« i »dobri stari tamo gore«. Zato se k njemu utječu molitvama, da im pomogne u svim potrebama života (ib. 146. ss.). Ali od njega dolazi i (fizičko) zlo, napose smrt. Kad netko nastupa pogibeljan put, kaže svojim na polasku: »Ako je Otac tamo gore prema meni dobrotiv, onda ću se povratiti. Ali ako se mojemu Ocu sviđa, da me uzme (t. j. da mi se dogodi nesreća), onda me tražite.« Tko se oprašta, kad polazi na dulje putovanje, čuje od svojih kao odgovor: »Da,

oprostiti se zauvijek, ako se međutim Vatauinevi sviđi, da kojemu od nas pošalje smrt« (ib. 149.). Ovo donekle sjeća i na Tasmance, koji su se molili Najvišem Biću, da zaštiti njihove odsutne rođake i da ih zdrave povrati u njihovu sredinu.

Uostalom Jagan se ne predaju onako odano u volju Najvišega Bića kao Dama. Naročito smrt rođaka i prijatelja silno ih uzrujava, pa mu višeput ogorčeno predbacuju, što ih je ucivilio. Odatle nazivi »tvrđi kao pećina« i — »ubojica na nebu« (ib. 152.). Odatle također brojne tužaljke, u kojima osobito žene prevrše svaku mjeru. Evo nekoliko takovih tužaljaka, poredanih po stupnju ogorčenja: »Moj Otac, zašto me je on odozgo kaznio?« — »O jao, onaj tamo gore je dao, da su svi moji stari drugovi iz inicijacija umrli!« — »Bojim se za jedino dijete, koje mi je on još ostavi, o žalosti!« — »Ah, zato mi je dakle onaj gore na ljubezni način darovao dijete, da mi ga sâm opet oduzme!« — »Ta gdje bi mogla da jedamput vidim Vatauinevu i da s njime govorim!« — »Zar si zatvorio svoje oči? Zar ne vidiš, kako ovdje mora da bježim bosima nogama po snijegu? Rekla sam ti jedamput, moj oče!« — »Onaj tamo gore oduzeo mi je muža. Neka zato siđe dolje i othrani moju djecu!« — »On sâm neka sada dođe dolje i mene (udovicu) oženi (za mene se brine)! Ali najveće ogorčenje, očaj i bijes probijaju u riječima, što ih žena govori mužu, kad joj umre mnogo djece: »Ti si jak, ja sam slaba. Ubij ti vani sve ptice i životinje, jer one dakako pripadaju njemu (Vatauinevi). Učini mu ono isto, što je on učinio meni. Ostavio mi je samo još jedno dijete, a i to će valjda htjeti da doskora uzme!« (ib. 146.—147.). Na ove ću se riječi još osvrnuti, jer se upravo napadno podudaraju sa izjavom neke žene u tradiciji Minkopa na Andamanima. Gusinde je 25. ožujka 1923. prisustvovao zajedničkoj žalobnoj svečanosti, što su je Jagan priredili kod smrti neke žene. Ta je svečanost trajala punih sedam sati i vrvjela od prigovora i predbacivanja Vatauinevi. Ali je također očitovala njihovo čvrsto i živo uvjerenje o svemoći i svudašnjosti, o apsolutnom gospodstvu i nedokučljivoj veličini Vatauineve, a onda i svijest vlastite nemoći prema njemu. I kad su se podvečer razišli, oglasila se u svakomu savjest: »pun kajanja obraća se opet Vatauinevi i moli ga, da mu oprosti riječi, što ih je izgovorio u velikoj uzbuđenosti« (Koppers, str. 167.—170.). Vrhovno gospodstvo i sve-

moć Vatauineve, koji je poslao jednom i potep na ljude (ib. 140.), mora da priznaju i došljaci: animistički dusi i šamani. Oni naime ne mogu ništa da učine ljudima, niti dobro (ib. 173.) niti zlo (ib. 151. i 176.) protiv volje Vatauineve. Zato mu se i šaman moli, i to n. pr. kod bolesnika ovako: »Molim (te), moj oče, pomози mi, da ovoga bolesnika opet ozdravim. I ako ne ćeš da pomogneš poradi bolesnika, tada učini to barem mene radi, da ne ostanem osramoćeni liječnik! ib. 177.).

Napokon Vatauineva sve vidi i zna. Pouku, što je daju mladeži u inicijacijama, svršavaju ovim riječima: »AKO ti ove propise, što si ih primio u inicijacijama, ne ćeš da obdržavaš, to ti mi ne činimo ništa, jer ti postaješ sada velik i samostalan. Tvoja je također stvar, da li hoćeš u tajnosti da obdržavaš ove propise ili ne ćeš. Ali nemoj misliti, da bi umaknuo kazni bilo u ovom ili u onom događaju. Ta onaj tamo gore (Vatauineva) ipak te vidi i on će te kazniti, prije svega kaznit će te ranom smrću. I ako tebe ne kazni odmah, to će dopustiti, da ti djeca umru« (ib. 94.—95.; isp. ib. 129.). Prema tomu je dakle Vatauineva također zakonodavac i sudac.

Etički kodeks, što ga »stari« u inicijacijama kod Jagan iziažu kandidatima u ime Vatauineve u glavnom se veoma podudara sa pentalogom kod Kurnai u jugoistočnoj Australiji, a također i sa zapovijedima Puluge kod Minkopa na Andamanima). Čini se ipak, da je pouka kod Jagan detaljnija. Tako n. pr. pouka o valjanom saobraćaju sa bližnjim sadržaje i ove lijepe konkretne upute: slijepca treba da odvedeš, kamo hoće da ide; izgubljeno dijete treba da doneseš natrag njegovim roditeljima, makar ovi bili i tvoji neprijatelji. Osim toga djevojkе primaju i zasebne upute: da rano stanu; da budu uvijek spremne, da donesu vode i drva; da se ne ogledavaju radoznilo na sve strane; napokon kao žene da budu poslušne i vjerne svojim muževima i onda, ako bi koji muž pogazio svoju vjernost, jer će se takav lakše povratiti na pravi put, kad žena ustraje u vjernosti (ib. 92.—94.). Kako smo već čuli. Vatauineva i bdije nad vršenjem svojih zakona: prekršaje kažnjava ranom smrću, bilo grješnika bilo njegove djece. Da li on i poslije smrti sudi dušama (lješinu većinom spale kao Tasmanci!), to Jagan ne znaju, premda vjeruju u prekogrobni život duše. To su izrično

naglasili i još dodali, da se toliko žaloste kod smrti svojih rođaka i prijatelja upravo zato, jer ne znaju, što je s njima poslije smrti (ib. 160.—161.).

Veoma je značajno, da Vatauineva nije u vezi sa nikakvom mitologijom: niti sa originalnom nižom mitologijom (ib. 194. s.) niti sa dijelovima više lunarne mitologije, koji su pridošli iz Patagonije, i s kojima se splela neka originalna tradicija o prvim ljudima (ib. 202. ss.), a prema tomu niti sa mitologiziranim praccem. I u tomu se Vatauineva podudara naročito sa Najvišim Bićem kod Kunai. Za veću sigurnost pitali su Koppers i Gusinde pojedine urođenike, muškarce i žene, sasvim ravnodušno, a opet veoma promišljeno ovako: »Htjeli bismo samo znati, s kime li je Vatauineva oženjen?« Takovim naime pitanjem sigurno im nijesu sugerirali odgovor u duhu vlastitih nazora. A odgovor urođenika bio je uvijek isti: veoma zapreprišćena lica. Neki su još uskliknuli: »Vatauineva oženjen! Tko je to rekao?« (ib. 153.).

b) Alkaluf i Ona imadu sasvim iste nazore o Najvišem Biću, a povrh toga izriču o njemu neke nove vlastitosti, koje su zanimljive i važne. Tako Alkaluf zovu ga Kolas, što znači i »zvijezda«, i to »upravo zato, jer je svaka zvijezda ujedno neki dio Najvišega Bića, tako nešto kao njegovo oko, pomoću kojega ono može da vidi sve i u tamnoj noći« (Gusinde, str. 545.). Inače je Kolas čisti duh »kao duša poslije smrti« (ib. 544.). Alkaluf nam također otkrivaju razlog, zašto je Kolas, kao i Vatauineva, vrhovni gospodar svega, napose života i smrti, nadalje zakonodavac i sudac. On je naime nesamo postojao prije svih ljudi, nego je »on sve i načinio, premda nitko ne razmišlja o tomu, na koji je način on proizveo svijet i sve životinje i. t. d.; on je to eto učinio. I prvi su ljudi došli tada po njemu ovamo na zemlju; ali i o tomu manjkaju im točnije potankosti« (ib. 544.). Međutim ipak znadu za drugu potankost, koja sjeća na Semang na Malaki: Kolas izravno daje svakomu čovjeku dušu. Tijelo naime potječe od roditelja, a »u času poroda... Kolas brzo pošalje sa nebeskoga svoda dolje zasebnu dušu, koja odmah prodre u tijelo novorođenčeta...« (ib. 546.). A i o životu poslije smrti znadu Alakaluf nešto više nego Jagan. Kad Kolas pošalje čovjeku smrt, onda »njegova duša ide gore, iznad zvijezda, gdje Kolas upravo stanuje. I tu ga Kolas ispituje o

svemu zlu, što ga je čovjek učinio ovdje na zemlji. A duša ostane uvijek gore i ne vraća se nikada više natrag na zemlju. O kazni poslije smrti ne znaju Alakaluf ništa. Oni kažu: Ta sama smrt je kazna; jer je čovjek učinio nešto zla, zato ga Kolas već rano pozove (sa zemlje). Da li je dakle sudbina duša tamo gore različita, oni ne znadu. Naprotiv oni misle, da sve duše dalje žive u jednakim prilikama (isp. nazore kod Dama!). Isto tako ne znaju, da li kasnije opstanak ovih duša na kojigod način prestaje. Oni samo spominju: Mi smo od starih uvijek čuli, da duše postojano dalje žive gore kod Kolasa, a jer on nikada ne prestaje živjeti (isp. ime »prastari« kod Jagan!), valjda će uvijek živjeti s njime i duše« (ib. 545.).

Ona zovu Najviše Biće T e m a u k l. To je vlastito ime, što ga je on uvijek nosio, i nitko ne znade, da li imade zasebno značenje. Ona izričito vele, da Temaukl »vidi sve ljude i sve, što rade; on točno čuje, što svaki govori, što više, on poznaje i svačije misli i nakane« (ib. 529.). O stvaranju svijeta znadu Ona nešto više nego Alakaluf. Po njihovoj naime predaji i Temaukl je postojao već davno prije svih stvari i ljudi, pa je on sâm načinio prvi svijet, koji je bio još malen i imao tada još niski nebeski svod. Zatim je Temaukl zapovijedio prvomu čovjeku, da proširi zemlju i podigne nebeski svod na današnju visinu. Kasnije istom dođoše drugi ljudi (ib. 530.). Međutim ovo su teme, što ih nalazimo i u lunarnim mitologijama. Napokon Ona (kao uostalom i Alakaluf, isp. ib. 545.) također naglasuju, da Temaukl nesamo kažnjava (teškim bolestima i ranom smrću) one, koji krše njegove zakone, nego da je i dobrotiv i sklon onima, koji ih vjerno vrše. Inače se u idejama o prekogrobnom životu podudaraju u glavnom sa Alakaluf (ib. 530.).

c) Religijski kult na Ognjenoj Zemlji očituje se kao i u ju-goistočnoj Australiji poglavito u obdržavanju etičkih zakona Najvišeg Bića i u inicijacijama. Koppers je u vlastitom poglavlju pod naslovom »Theorie und Praxis« (str. 95. ss.) izložio detaljno, kako se Jagan i u običnom životu brinu, da ispune propise, što su ih u ime Vatauineve primili od »starih« u inicijacijama. Odmah u uvodu toga poglavlja veli: »Činjenica je, da se napose kod svih onih, koji su propisno prošli staru školu (inicijacija), postojano očituje iskreno nastojanje, da život i djelovanje dovedu u sklad s onim propisima« (ib. 95.). A

svoj prikaz zaključuje s riječima: »Ovi primjeri pokazuju dostatno, da upute, podijeljene u inicijacijama, nijesu samo prazne riječi, nego da u opsežnoj mjeri utječu i na cjelokupni dnevni život« (ib. 101.). Dodaje još, da neki mladi muževi, koji su u trajnom dodiru sa evropskim kolonistima, postojano izbjegavaju inicijacije. Za takove rekoše ostali muževi, da ih doduše ne mogu prisiliti, da prođu inicijacije, ali se s njima ne druže mnogo niti imaju u njih povjerenja (ib.).

Za Ona veli Gusinde, da svaki nastoji, da savjesno izvrši etičke zakone, i to upravo zato, jer to Temaukl tako hoće i nad tim bdije. To da je način, kojim ga poštuju i čine sebi sklonim (str. 531.). Isto vrijedi i za Alakaluf (ib. 545.). Ali Gusinde također konstatira, da su upravo zadnjih godina neki kolonisti veoma demoralizirali većinu Ona i Alakaluf, naročito na štetu šeste i sedme zapovijedi dekaloga — nekoć najveće svetinje svih urođenika Ognjene Zemlje (ib. 535. ss.). Neki stariji muževi kod Alakaluf n. pr. rekoše mu više puta, da oni dandanas krađu samo zato, jer su to tako često vidjeli kod »bijelih« i jer hoće da se barem djelomice odštete za sve ono, što su im »bijeli« ukrali i još uvijek im krađu, naročito skupocjene kože od vidre (ib. 540.; isp. 536.—537.). To je žalosna paralela sa jugoistočnom Australijom, a još žalosnija svjedodžba za stanovite evropske koloniste!

Prema tomu inicijacije sadržaju također izvanjski kult Najvišeg Bića. Kako smo već čuli, to su sve njegove uredbe, na kojima se konačno temelji sav socijalni i duševni život urođenika, i u kojima se mladeži svečano proglašuju njegovi zakoni. Zato u inicijacijama mnogo govore o Najvišem Biću i o sankciji, što je ono daje svojim zakonima (Koppers, str. 77 i 94.—95.; Gusinde, str. 530 i 545.). U inicijacijama dakle urođenici Ognjene Zemlje, kao i jugoistočne Australije, ispovijedaju izvanjskim i svečanim načinom, da priznaju vrhovno gospodstvo Najvišeg Bića nad pojedincem, nad porodicom i nad cijelom ljudskom zajednicom. Nadalje i na Ognjenoj Zemlji traju inicijacije po više mjeseci, pa se u njima kandidati vježbaju u poslovima i dužnostima samostalnih ljudi i u snažanju fizičkih napora. Ovamo idu i veoma strogi postovi (kod Jagan n. pr. dobili su kandidati nekoć na dan samo tri do pet školjaka) tako, da svi vidno smršave (Koppers, str. 54., 71., 87. i 91.; Gusinde,

str. 531., 532., 541.—542.). Međutim na Ognjenoj Zemlji nema zasebnih ceremonija, koje bi sjećale na obrede u jugoistočnoj Australiji, po kojima se kandidati kao prvine plemena prikazuju i simbolično žrtvuju Najvišem Biću. Ali Jagan ipak imadu neki simbolički prikaz, kako mladići i djevojke postaju u inicijacijama »novi ljudi«, ravnopravni članovi plemena (Koppers, str. 78.—80.), što sjeća na Juin u jugoistočnoj Australiji.

Alakaluf i Čna ne poznaju ni žrtava ni molitava u pravom znamenovanju riječi. Alakaluf izričito vele glede molitve: »Dobrome čovjeku Kolas pomaže i daje sve, što mu treba. Ali čovjek, koji zaboravi na svoje dužnosti, zaslužuje kaznu i nju mora onda upravo i da pretrpi, pa tu ne pomaže molba ni molitva!« (Gusinde, str. 530. i 545.). Žrtava nemaju danas ni Jagan. Međutim već sam upozorio na to, da se riječi, što ih žena u očaju govori mužu, kad joj umre mnogo djece, upravo napadno podudaraju sa očajnom izjavom neke žene u tradiciji Minkopa na Andamanima (Bog. Sm. XIII. br. 1. str. 96.). Povod očaju je isti: smrt djeteta (kod Minkopa sina, kod Jagan djece uopće). Isti je također subjekt očaja: žena (kod Minkopa neka žena iz davnoga doba, kod Jagan svaka žena, kojoj umre mnogo djece). Ista je okolnost, da žena u očaju potiče druge (kod Minkopa sve ljude, kod Jagan svoga muža) na neko djelo. Napokon je ista moralna vrijednost toga djela: to je nedopušteno djelo, jer se njime hoće u ime osвете da uništi ono, što par excellence pripada Najvišem Biću — kod Minkopa hranive biljke u prvoj polovici kišovite periode, kod Jagan ptice i životinje uopće. A zabrana, da Minkopi ne smiju uživati takove biljke, nosi na sebi biljeg primicijalne žrtve. Zato su te biljke i konkretno određene. A jer predmet ovakove primicijalne žrtve »pripada« Najvišem Biću, i jer se s tom primicijalnom žrtvom treba da prizna vrhovno gospodstvo Najvišeg Bića nad životom ljudskim i nad onim sredstvima, kojima se život ljudski uzdržava na zemlji: to je kod Minkopa razumljiva i psihologija osvetne namisli matere u skrajnjem očaju poradi smrti djeteta, koje dakako opet njoj »pripada«.

Ne bi li se onda na temelju cijeloga paralelizma u ovom konkretnom događaju dalo zaključiti, da su i Jagan nekoć imali zabranu, da ne smiju ubijati ili neke ptice i životinje uopće ili nikakvu pticu ni životinju u određeno vrijeme? Premda na-

ime danas vele, da »živa bića, ptice i druge životinje« (Koppers, str. 151.) napose »pripadaju« Vatauinevi, to ipak smiju ubijati sve ptice i životinje bez razlike vrste i vremena. Čini se dakle, da onaj poticaj očajne matere kod Jagan nije sasvim razumljiv niti psihološki opravdan, ako se ne pretpostavi, da su i Jagan nekoć imali zabranu, da ne smiju ubijati određene (po vrsti ili vremenu) ptice i životinje, koje bi Vatauineva »trebao za svoj potrošak«, kako bi rekli Minkopi — t. j. da su i Jagan nekoć imali (primicijalne) žrtve. Ova je hipoteza tim vjerojatnija, što u Južnoj Americi upravo Botokudi, koji su i antropološki i kulturno ostali najbliži urođenicima Ognjene Zemlje, prema najnovijim vijestima ipak poznaju neke žrtve, kako ćemo doskora čuti, premda se dosad općenito držalo, da primitivni urođenci toga kontinenta (u koliko na njih nijesu utjecali stari kulturni narodi, Inka i dr.) uopće nemaju žrtava.

Međutim glede žrtava bilo kako bilo, sigurno jest, da Jagan molitvu i poznaju i redovito je prakticiraju. A u tom se opet podudaraju donekle sa Tasmancima (i sa Kurnai u jugoistočnoj Australiji). Te su molitve kratki i većinom spontani zazivi i usklici, a u glavnom izriču ili prošnju ili zahvalu Vatauinevi u različitim prilikama života. Slične molitve imaju također i Semang na Malaki, kako svjedoče Skeat i Blagden, ali ovi istraživaoci u svom izvještaju ne navode tekstove tih molitava. Osim glavnog sadržaja ne znamo ništa potanje ni o molitvama Tasmanaca. Napokon u Africi smo našli i tekstove molitava nekih Pigmejaca i Pigmoida, ali u malenom broju. Kod Jagan pak mogao je Koppers da pokupi znatan broj tekstova tako, da se dade upoznati i duh njihove molitve. Zato evo navodim sve tekstove u doslovnom prijevodu.

Prošnju sadržaju ove molitve: »Hajde, moj Oče, budi nam danas milostiv (u lovu t. j. daj nam uspjeha)!« — »Moj Oče, daj, da dočekam lijepo vrijeme!« — »Molim, moj Oče, budi milostiv, spasi čamac na suho!« — »Dajde, moj Oče, budi mi milostiv (ozdravi opet moje dijete)!« — »Hajde dakle, moj Oče, milostivo nam daj opet dobro, o žalosti (na svršetku velike korote za milim pokojnikom)!« — »Dao ti onaj tamo gore jako srce, dok tu sjediš i pjevaš (u inicijacijama)!« — »Hajde dakle, dao nam svima Otac, da dočekamo dobar novi dan!« — »Bio nam svima Otac tamo gore sjutra milostiv!« (Koppers, str.

148.). Ova dva zadnja zaziva jesu neka vrsta večeinje molitve, što je često puta govori koji starac, kad su se već svi spremili na počinak. Ovamo bi ušli i zazivi, kojima mole Vatauinevu, da im oprostí prigovore i uvrede prigodom velikih žalobnih svečanosti (ib. 170.), ali Gusinde nije naveo tekstove tih zaziva.

Kratke zahvalne usklike upotrebljavaju općenito, kad im je molba uslišana. Najkraći i najčešći jesu ovi: »Hvala, moj Oče (ašarš Hitapuan)!« i »Hvala ti, dobri Stari!« Inače su još uobičajene ove zahvalnice: »Hvala ti, moj Oče, ti si nam danas bio dobrostiv (i dao obilnu lovinu ili lijepo vrijeme)!« — »Hvala ti, moj Oče, ti si se pokazao milostiv nama obadvojima (majci i ozdravljenomu djetetu). Sretna sam u tomu, što mi je učinio moj Otac!« — »Hajde dakle, moj Oče, ti si nam bio dobrostiv. Milostvo si nam doveo čamac na suho, mi smo sretni (zadovoljni) s Ocem!« — »Hajde, nova godina (novo ljeto) je tu, hvala (Ocu)!« (ib. 148.—149.). Pod konac inicijacija, što su ih prošli Koppers i Gusinde, improvizirao je neki urođenik ovu molitvu: »Mirni i zaštićeni od Hauučela (neki zao duh) slavimo ovdje inicijacije. Mi smo također zadovoljni s ovom dvojicom bijelih. Oni su prisustvovali inicijacijama. Oni su prema nama dobri i obećali su nam, da će nam uvijek pomagati (kod čilenske vlade). Nama ostaje tada neko područje, gdje možemo mirno sprovesti zimu. Samo ako Ubojica na nebu (Vatauineva) ne dode dolje, da nas ubije. Hvala Vatauinevi, da ćemo se ovdje probuđivati (živjeti) i nadalje. Vatauineva će nas ovdje čuvati i štititi i nadalje, kao što u ovim danima (inicijacija) tako i u buduće. I ovu će dvojicu bijelih štititi, on naš Otac. Hvala, moj Oče; hvala, moj Oče!« (ib, 150.).

Iz ovih se molitava dáde razabrati: ponajprije čvrsta i živa vjera u svudašnjost i sveznanje, u svemogućnost i dobrotu Vatauineve, a zatim duboka svijest ovisnosti o njemu i neograničeno povjerenje u njega. Ovu posljednju crtu osvjetljava naročito činjenica, da u molitvama Vatauinevu nazivaju gotovo isključivo Hitapuan — »moj Otac«. Nadalje je značajna zahvalnost prema Najvišem Biću, koja je kod Jagan izražena u molitvama, a kod drugih nosioca relativne prakulture poglavito u primicijalnim žrtvama: tako kod nekih Pre-Dravida, Vedda, Aeta, Negrila, Kindiga i Nilota. Napokon je zanimljiv individualizam, koji se ističe u molitvama kod Jagan: pojedinac moli

za pojedine vlastite potrebe, a pri tomu ili upotrebljava ustaljene izraze ili molitvu naprosto improvizira. U tomu se kod Jagan najbolje očituje čvrsta i živa vjera u Vatauinevu uopće.

2. Čim prijedemo na sam kontinent Južne Amerike, znatno se mijenja slika religije kod ostalih nosioca relativne prakulture. Od juga prema sjeveru, kod plemena i naroda Patagonije, Pampe i El Grand Chaco: postaju sve izrazitiji lunarnomitolški dualizam, manistički animizam i šamanizam, koji se na Ognjenoj Zemlji očituju samo u prvim počecima, i to kod Ona i Jagan, dok Alakaluf ne poznaju ni tih početaka. Zadnja dva ogranka na sjeveru orijentirani su tako, da Uitoto i slični izolirani ostaci relativne prakulture na sjeverozapadu još više obiluju ovim tuđim elementima, dok na sjeveroistoku Džes (i Puri-Koroados) ostaju bliži urođenicima Ognjene Zemlje.

Već smo čuli, da ovi tuđi elementi u relativnoj prakulturi potječu u Južnoj Americi od Arovaka, Tupa i Kariba, koji raznose mlađu matrijarhatsku kulturu. Međutim najnovije lingvističko otkriće očevidno dokazuje, da na skrajnjem jugu Amerike ti elementi sežu još dalje u prošlost i da potječu od starije matrijarhatske (dvorazredne) kulture, koja je došla ovamo ni otkuda bliže ni dalje nego iz — Australije, i to najvjerojatnije odmah zajedno sa nekim nosiocima relativne prakulture. Glasoviti naime lingvist P. Rivet, koji je već raščistio mnoga lingvistička pitanja Južne Amerike, najavio je u prosincu prošle godine dva svoja otkrića pariškoj akademiji »des Inscriptions et Belles Lettres«, a ovih dana objelodanio ih je sa poglavitim dokaznim materijalom u najnovijem broju »Anthroposa« pod pregnantnim naslovom: *Les Mélano-Polynésiens et les Australiens en Amérique* (A. XX. 51.—54.). Prvo otkriće dokazuje genetičku srodnost Melano-Polinezijaca (konačno dakle i Austronezijaca, a onda i Austrijaca sve do podnožja Himalaje i do Madagaskara!) sa familijom Hoka u jugozapadnom dijelu Sjeverne Amerike. Drugo opét otkriće dokazuje genetičku srodnost »Australaca« sa familijom Čon, koja obuhvata Tehuelče u Patagoniji i — Ona na Ognjenoj Zemlji. Ponajprije treba da naglasim, da ova dva otkrića, zajedno sa trećim kao poglavitim rezultatom velike »The Jesup N. P. Expedition« (genetička srodnost t. z. sjeverozapadnih Indijanaca Sjeverne Amerike sa Paleo-Sibircima u sjeveroistočnoj Aziji), definitivno vežu

Ameriku sa »starim svijetom«. »Pukao je обруč, što je okruživao Ameriku« (Rivet, str. 54.), a što su ga t. z. amerikanisti u etnologiji čuvali upravo ljubomorno.

Nadalje ova lingvistička otkrića najljepše potvrđuju rezultate kulturno-historijske metode u etnologiji i hierologiji. Genetička srodnost familije Hoka sa Melano-Polinezijcima poslužiti će nam kasnije. Ovdje nas zanima genetička srodnost »Australaca« sa Patagoncima i Ona na Ognjenoj Zemlji. A to zato, jer potvrđuje i stavlja izvan svake sumnje zaključke kulturno-historijske etnologije, napose i hierologije (isp. točku 1.): prvo o užem kulturnom srodstvu jugoistočnih Australaca sa urođenicima Ognjene Zemlje; drugo o tomu, da su Ona prenijeli iz Patagonije i proširili na Ognjenoj Zemlji elemente (starije) matrijarhatske kulture. P. Rivet naime navodi u »Anthroposu« (l. c. 52.) ukupno 26 srodnih paralela vokabulara od 70, što ih je uopće našao između »Australien« i Čon. Od 26 takovih »australskih« riječi mogao sam 24 točnije lokalizirati pomoću poredbenih rječnika P. W. Schmidta u »Gliederung der Australischen Sprachen« (Wien 1919.), a rezultat je ovaj: 4 pripadaju srednjoj jugoistočnoj grupi t. j. nosiocima relativne prakulture; 17 jugozapadnoj, centralnoj i sjevernoj t. j. nosiocima starije matrijarhatske kulture, ali je kod nekih još dosta afirmirana kao podloga također i relativna prakultura; napokon 3 riječi su zajedničke prvoj i drugoj (centralnoj) skupini. To dakle znači, da su se Čon t. j. predi Patagonaca i Ona (a vrlo vjerojatno i nekih drugih naroda Južne Amerike) odijelili od stanovite grupe Australaca, u kojoj se već pomiješala relativna prakultura sa starijom matrijarhatskom kulturom. A pred Čon su prema tomu išli predj od Alakaluf i Jagan, koji su elemente (starije) matrijarhatske kulture primili od Ona istom na Ognjenoj Zemlji i koji su ostali kulturno bliži upravo srednjoj jugoistočnoj grupi Australaca (Kurnai i Juin sa Tasmancima). Dalje pak na sjeveru od Čon t. j. iz El Gran Chaco počeli su pridolaziti elementi mlađe matrijarhatske kulture od Arovaka i Tupa, čija čista plemena nalazimo tamo među nosiocima relativne prakulture.

Tako je pomoću etnologije i lingvistike dostatno osvijetljen kulturno-historijski položaj nosioca relativne prakulture na

samom kontinentu Južne Amerike. Tim se može donekle da naknadi nedostatak temeljitih izvještaja o njihovoj religiji. Uistinu, osim Uitoto i nekih naroda iz familije Džes, svi su slabo istraženi u religijskom pogledu. Upravo je čudno, kako su mršavi takovi izvještaji i starih misionara (od 16. v. dalje) i modernih istraživaoca (Ehrenreich, Nordenskiöld i dr.). Neki stari misionari govore o urođenicima Južne Amerike kao evolucionisti prošloga stoljeća: o religiji ni traga! Nordenskiöld opet svršava svoj izvještaj o religiji nekih plemena u El Grand Chaco: »Ima mnogo, što mi nijesu htjeli da saopće... Tko hoće da istraži religiju ovih Indijanaca, taj mora da boravi kod njih veoma dugo« (C. III. 185.). A danas je već jedva moguće da se što god ulovi. Nekih je naime plemena i naroda već sasvim nestalo: tako svih Č a r u a (g. 1832.), nekih plemena Gvaikuru i više naroda iz familije Džes. Drugi su se opet sasvim pomiješali ili sa nekim alofilnim urođenicima Južne Amerike ili sa evropskim kolonistima: tako gotovo svi Pampas-Indijanci, mnogi Patagonci i Džes. Sve sitne podatke, starije i novije, o religiji ovih nosioca relativne prakulture pokupili su V. Cathrein (C. III. str. 102. ss.), zatim uvaženi amerikanisti P. Ehrenreich: Die Mythen und Legenden der südamerik. Urvölker (Berlin 1905.) i donekle W. Krickeberg: Amerika (u G. Buschan, Illustrierte Völkerkunde I. Stuttgart 1922.).

a) T e h u e l č e ili Patagonci u religijskim su nazorima na prijelazu između urođenika Ognjene Zemlje i kontinenta. Imadu još jasnu ideju Najvišeg Bića t. j. »dobrog i velikog duha«, koji je (na nebu i) stvorio ljude i životinje, ali se mnogo već ne brine za ljude. To je izvještaj Ch. Mustersa (C III. 229.; isp. Krickeberg, str. 317.). Prema izvještaju P. Dobrizhoffera zovu ga S o j č u. On je nevidljiv i vrijedan svakoga poštovanja, a stane »izvan svijeta«. Zato pokojnike zovu »sojčubet t. j. ljudima, koji su kod Sojču (isp. Dama u juž. Africi!) i žive izvan svijeta« (C III. 226.). Međutim se kod Patagonaca jasno očituje i lunarna mitologija. Tako o stvaranju vele, da je sve, što postoji, izašlo iz neke spilje (= sasvim tamni Mjesec!), a taj proces još uvijek da traje (Ehrenreich, str. 33.). Području lunarne mitologije pripadaju također razvijeni animizam i šamanizam. Između (zlih) duhova osobito se ističe neki, koji »prema raspoloženju« čini zlo i dobro (C III. 229. i Krickeberg, l. c.). Najviše

Biće Sojču i taj duh sadržaju dakle već glavne crte lunarno-mitološkog dualizma. Etičko je stanje kod Patagonaca još povoljno, a naročito se očituje ljubav prema ženama i djeci (C III. 228.—230.).

Kod P u e l č e ili Pampas-Indijanaca (C III. 225.—226. i Krickeberg, str. 316.), a valjada i kod Čarua, lunarno-mitološki dualizam već je potpuno izgrađen. Staro Najviše Biće reprezentira »dobri duh« V i d a v e n t r u, čijoj se moći dive, ali već ne znaju, gdje je on. Po nazoru araukanskih Rankeles, koji su se u pampi asimilirali stárosjediocima, on je »veliki muž« i »otac sviju«, svudašnji, nevidljiv i nedijeliv. On je također »veoma dobar, pa ga treba ljubiti«. Njemu se i mole, i to u tajnosti: pojedinci sami za sebe u šumi. Njemu je nasuprot »zao duh« Gvaliču, koji kruži oko na površini zemlje i zapovijeda drugim zlim dusima, koje također zovu »gvaliču«. A ima ih legija, jer su to većinom duše pokojnika (isp. oprečni nazor Patagonaca!), koje stanuju pod zemljom, u šumama, vodama, spiljama i u neobičnim pećinama. Gvaliču i njegova družba šalju sve zlo, što stiže ljude, naročito bolesti i smrt. Zato više misle na Gvaliču nego na Vidaventru, a zato je i šamanizam veoma razvijen. Od Araukanaca, zapravo preko njih od starih Peruanaca (Inka), potječe kult Sunca, kojemu i žrtve prinose. Te su žrtve uostalom veoma slične (zajedno sa prigodnom molitvom) žrtvama kod Kindiga u Africi. Da li i druge žrtve, što ih još nalazimo kod Puelče, potječu od Araukanaca, nije baš tako sigurno, kako to općenito drže etnolozi (isp. Krickeberg, str. 306.). Krvne žrtve zlim dusima sigurno su tuđeg podrijetla. Ali neke libacije prije pila i jela (C III. 226.) mogle bi da budu i originalne, premda postoje i kod čilenskih Araukanaca (ib. 221.), jer se podudaraju sa primicijalnim žrtvama, što smo ih našli kod nekih nosioca relativne prakulture u Africi i Juž. Aziji. Značajno je također, da izvještaj I. Holine o čilenskim Araukancima iz g. 1787. ne spominje tih libacija (isp. C III. 217.).

Nosioci relativne prakulture u El Gran Chaco t. j. G v a i k u r u i neke (jezično) izolirane grupe, kao M a t a k o, M a s k o i, G v a t o i dr., većinom su se sasvim asimilirali Tunima i Arovacima, koji su prodrli među njih i predali im sve glavne elemente mlađe matrijarhatske kulture. Tako među njima nala-

zimo početke poljodjelstva, tragove materijarhata, kuvadu (muž mora poslije poroda svoje žene da leži u krevetu nekoliko dana i da obdržava određene postove i nemrse t. i. dijetu), skalpiranje ubijenih neprijatelja u ratu i trofeje od skalpa (to je paralela sa lovom na lubanje u Oceaniji), maskirane svečanosti, dvostruko sahranjivanje (kosti naime lješine poslije stanovitog vremena iskopaju i ponovno sahrane), sasvim izgrađeni animizam sa manizmom i šamanizam (Krickeberg, str. 295. i 302. do 305.). Zato je Najviše Biće većinom potisnuto sasvim u stranu ili se stopilo sa tvorevinama matrijarhatske kulture, koliko se to dade prosuditi po slabim podacima o religije ovih naroda.

Tako Gvaikuru većinom još imadu neku maglovitu ideju o »velikom duhu«, koji je sve stvorio i dao svakomu narodu njegove vlastitosti (C. III. 145.). Jasnija je ta ideja kod Matakoi: »velikog duha« zovu O h o t a t, ali ga ne štuiu (ib. 185. i 187.). Ime »veliki duh« za Najviše Biće sjeća na Šiluk u Africi, a inače je osobito rašireno kod Indijanaca Sjv. Amerike. Dva izumrla naroda od familije Gvaikuru: Abiponi i Mokovi pomiješali su Najviše Biće sa praocem, a onda ga stopili sa Plejadama (isp. Pre-Dravide Irulan u Prednjoj Indiji). Zato Plejade zovu »stvoriteljem i ocem«. Njega slave svake godine u svibnju, kad se Plejade pojave (ib. 151. i 155.—156.). Po tradiciji Mokova palo je sunce jednom na zemlju, te je nastao opći požar. Neki su se ljudi popeli na drveće, ali im je vatra spalila lice, pa su postali majmuni; drugi su htjeli da se spase u vodi, ali su se tu pretvorili u ribe i žabe (Ehrenreich, str. 16.). To sjeća na Kurnai u jugoistočnoj Australiji, kod kojih Najviše Biće šalje opći požar, da kazni neposlušnost ljudi. Narod Lengva od grupe Maskoi imade lunarni mit, da je prvi ljudski par kroz neku rupu došao iz podzemlja na zemlju (ib. 32.), dakle slično kao Patagonci. Nakopon Gvato, koji borave u močvarnom području gornjeg tijeka rijeke Paragvaja, prema suglasnom izvještaju dvaju istraživaoca (Castelnau i Cardus) »vjeruju u Najviše Biće i drže, da se k njemu vraćaju duše onih, koji su na zemlji pošteno živjeli, a duše zlih da budu uništene.« U tomu se dakle podudaraju donekle sa Patagoncima. A kad vele, da se duše dobrih ljudi »vraćaju« k Najvišem Biću, onda duše uopće valjda i dolaze od Najvišega Bića, što opet sjeća na Alakaluf. Castel-

nau ističe »izvanrednu blagost njihovih običaja i njihovu djetinjsku radoznalost« (C III. 167.—168.).

b) U sjeverozapadnom kutu Južne Amerike, među izoliranim nosiocima totemističke kulture i jakim kolonijama Tupa, Kariba i Arovaka, obitavaju uzduž gornjeg tijeka Japure (sjev. pritoka Amazona) plemena *Uitoto*. O njihovoj religiji temeljito nas izvješćuje K. Th. Preuss: *Religion und Mythologie der Uitoto*, Bd. I. (Göttingen 1921.). Oni pripadaju bumeranškom sloju relativne prakulture sa mnogim elementima i totemističke i mlađe matrijarhatske kulture. Zato je veoma zanimljiv sastav njihove religije. *Uitoto* imaju jasnu ideju Najvišega Bića. Ali to Najviše Biće ponajprije se stopilo sa praocem (isp. *Uin* u jugoist. Australiji i *Hotentote* u juž. Africi), a onda se na njega i na njegovo djelovanje nadovezala lunarna mitologija prvoga tipa sa prijelazom u drugi tip. Kao nekakvi »lunatici« promatrali su predi od *Uitoto* sve u ogledalu Mjeseca, t. j. u njegovim fazama: u opetovanom »izlasku« mlađa iz sasvim tamnoga Mjeseca i u izmjeničnom napredovanju i opadanju sad svijetloga sad opet tamnoga Mjeseca. Najviše Biće kao praotac zapravo je Mjesec i kao takav on prvi nastaje iz »ništa«, t. j. iz posve tamnoga Mjeseca, i on umire, ali opet i oživi (kao Mjesec). Iz istoga »ništa« (t. j. opet iz Mjeseca) stvara Najviše Biće kao takovo svijet i sve, što je u njemu, a u koliko je praotac, on sve također i z i u č u je iz svoga tijela, naročito prvog poglavicu t. j. prvog »pravog« čovjeka. Po Mjesecu opet obnavlja se sav život na zemlji, naročito plodovi usjeva i drveća, koji nastaju iz »ništa«, i u kojima se svake godine pojavljuje duša Najvišeg Bića kao praoca. Napokon stalne svetkovine sa svojim obredima, što ih je ustanovilo Najviše Biće i kao takovo i kao praotac, prikazuju tri glavne faze Mjeseca: mlad (srp u napredovanju), uštap i zadnji srp, a ti obredi treba da utječu na obnavljanje i Mjeseca i života na zemlji, naročito plodova usjeva i drveća (str. 26. ss. i 123. ss.). Po ovom već se vidi, da kroz lunarnu mitologiju kod *Uitoto* probija rafinirana spekulacija »o prvim počecima«, o zadnjim uzrocima svega, što postoji. Takove spekulacije nalazimo kod nekih urođenika Sjev. Amerike. Kod *Uitoto* lunarna mitologija odražuje sraz i kompromis između teističkog nazora relativne prakulture i neke vrste (materija-

lističko-)monističkog nazora matrijarhatskih kultura. Vrijedno je, da to pobliže promotrimo.

Najviše Biće zovu M o m a, t. j. Otac, ali se ljudi nikada ne nazivaju njegovom djecom. On je sam za sebe: nema ni žene ni djece (str. 36.). On je sam od sebe: nastao je prvi, bez oca i matere (str. 25.). On je također i stvoritelj svega, kako ćemo još čuti. A stvorio je najprije zemlju, i to iz »naino«. Što je to? Preuss veli: »Naino bedeutet etwas, was unter dem Scheine des Nichtvorhandenseins doch in einer den Sinnen verborgenen Form besteht, oder w a s m a n n u r i n G e d a n k e n a n n i m m t (od mene podvučeno), ein Wahngebilde, aber doch nicht ganz ohne Existenz« (str. 27.). Nadalje Preuss ispravno drži, da su Uitoto »veoma vjerojatno« gledali u »izlasku« mlađa (srpa) iz sasvim tamnoga Mjeseca (ne doduše prototip nego prvobitno samo) simbol (direktnog) p r i j e l a z a n e č e g a iz »naino« u potpunu realnost (str. 33.). Ali sâm »naino« prema cijelom njegovom tumačenju prvobitno ipak znači: nešto, što imade samo idealan bitak, ili ideja o nečemu, što još nema stvarnoga bitka. Da su takove apstrakcije primitivnim narodima shvatljive, dade se utvrditi i psihološki i etnološki. I Uitoto naime imade n. pr. bodež, što ga hoće da napravi, u svojoj glavi u umu prije, negoli ga izreže iz bambusa ili iz kosti. Prema tomu je mogao da promatra već u vlastitom djelovanju i prijelaz iz »naino« u stvarni bitak. Nadalje kako ćemo čuti, Moma je »razmišljavao« i »ispitivao« kod stvaranja svijeta. A dokle može da dopre »primitivna spekulacija«, evo primjera iz Sjeverne Amerike: Zuni veli, da je Najviše Biće učinilo sve stvari »indem es sich selbst nach auswärts im Raum dachte« (SU. 144.)! Moma je dakle stvorio zemlju i svijet »iz ideje«, t. j. prema ideji, koju je imao o zemlji i svijetu. Kasnije su »naino« pod utjecajem lunarne mitologije materijalizirali i potpuno ga identificirali sa njegovim simbolom, t. j. sa sasvim tamnim Mjesecom, te sada iz njega stvara Moma svijet i iz njega nastaju (po duši Mome) svake godine plodovi usjeva i drveća.

Slična je materijalizacija zadesila i drugi pojam: »ikino« i »rafue«, što znači: riječ, pripovijest, predaja o stvaranju i o svetkovinama, zatim svi obredi ovih svetkovina (pjesme, plesovi i mimička prikazivanja), što ih je Moma dao predima od Uitoto, da po njima utječu na uzdržavanje svijeta i života na

zemlji (str. 26., 32.—33. i 123. ss.). Prvobitno su »ikino« i »rafue« sigurno naznačivali riječi i djela (t. j. izražaje volje), kojima je Moma stvarao svijet. Uistinu Moma izgovara neke riječi kod stvaranja, kako ćemo čuti. A imade i inače primjera, kako Najviše Biće stvara pojedine predmete riječima ili zapovijedima. Tako jugozapadni Australci vele, da je Najviše Biće zapovijedalo: »Zemljo, izadi!« i onda dahnuo, te je zemlja bila stvorena; zatim: »Vodo, izadi!« i opet dahnuo, te je voda bila stvorena i t. d. (C. III. 285.). Slično govori (pra)moru Najviše Biće kod urođenika Maršala (grupa Ralik): »Vidi (primi, imaj) svoje ostrvo!«, i ostrvo se pokaže; zatim: »Vidi svoj pijesak!«, i pijesak se pokaže i t. d. (A. Erdland, Die Marschall-Insulaner, Münster i. W. 1914. str. 308.). Pripominjem, da su oba spomenuta područja prema lingvističkom otkriću P. Riveta poslala svoje ogranke u Ameriku. Nadalje je simbol stvaralačkih riječi Mome vjerojatno bio zvuk drvenog rasporenog bubnja za signale (Schlitztrommel), što ga Uitoto udaraju kod svih svetkovina, i u kojem se po njihovom (današnjem) nazoru nalaze duše svih (živih) stanovnika naselja (Preuss, str. 32. i 46.). To opet sjeća na jugoistočne Australce, kod kojih brenčala sadržavaju »glas« praroditelja i uopće prikazuju praroditelje, koji prenose život na potomstvo preko spolnih totema. Što više, Juin izričito vele, da šum brenčala naznačuje grmljavinu, koja je glas Najvišega Bića (stopljenoga sa praocem) i doziva kišu (Bog. Sm. XIII. br. 1. str. 127.—129.). A Uitoto opet vele opisujući svetkovinu mlada: »Već kad je Moma stvarao riječi (t. j. pjesme svetkovine), imao je bubanj. Kad je udarao u njega, zazivao je svoju vodu, i . . . ona je padala po prvi puta s neba...« (Preuss, str. 28.). Kad je pak nadošla lunarna mitologija, postao je bubanj simbol sasvim tamnoga Mjeseca, koji po mišljenju mnogih primitivnih naroda sadržaje kišu i uopće vodu ili drugu tekućinu (isp. ib. 32., 121. i 142.). Tako je konačno, preko bubnja i njegovog prvobitnog značenja, sasvim tamni Mjesec mogao da postane materijalizacija također i »riječi«, kojima je Moma stvarao svijet, i »obreda«, kojima Uitoto po njegovom ovlaštenju obnavljaju Mjesec i život na zemlji, naročito plodove usjeva i drveća (isp. str. 26. i 124. ss.).

Rezultat je svega toga bio taj, da je Moma dospio u lunarnu mitologiju: postao je Mjesec i mitski praotac. Zato ga

zovu također Nainuema i Rafuema: »koji ima ili jest naino i rafue«; on sâm i nastaje iz »naino« i »rafue« t. j. iz sasvim tamnoga Mjeseca (str. 26.—27.). On kao neko svemirsko tijelo također izlučuje iz sebe predmete svijeta, kao što sasvim tamni Mjesec »izlučuje« iz sebe faze svijetloga Mjeseca. I ovo miješanje Najvišeg Bića sa lunarnim praocem i svemirskim prapočelom ili teizma sa monizmom odrazuje se najbolje u mitu o stvaranju svijeta i u predaji o svetkovini zadnjeg srpa Mjeseca. Sada možemo u glavnom razumjeti te mitsko-filozofske spekulacije. Mit o stvaranju svijeta daje se podijeliti u tri dijela, kojima se priključuje spomenuta predaja kao četvrti dio. Pripominjem odmah, da se Moma ističe kao transcendentalno biće u prvom i trećem, a kao neka immanentna sila svijeta u drugom i četvrtom dijelu. Evo ih, u glavnom doslovno:

»Naino, ništa drugo nije bilo. Tvorevine od naino dotakne se Moma, uhvati nešto tajanstveno. Ničega nije bilo. Pomoću sna pridrži to Moma Nainuema i r a z m i š l j a v a š e. Nikakvog drveta nije bilo, da bi (s njime) to držao: na niti sna (Traumfaden) držao je on naino dahom (isp. jugozapadne Australce!). I s p i t i v a o je, gdje je temelj prazne (tvorevine od) naino, ali ničega nije tu bilo: P r a z n i n u n a d o v e z u j e m. Međutim ničega nije bilo. Sad je Moma tražio dalje, i s p i t i v a o temelj te riječi i pipao temelj praznog naino. Na nit sna nadoveže Moma prazninu i pričvrsti (na to) magični lijepak. Prema svomu snu držao je to sa (drugim) magičnim sredstvom. Temelj od naino zaposjedne i opetovano ga nabijaše. Zatim se spusti na **zemlju**, koju je sanjao, pa je izravna. — Zemlju od naino je posjedovao. Tada opetovano p l j u n e s l i n u (**vodu**) iz usta (da šuma izraste). Zatim se spusti na ovaj dio (svijeta) i o d u z m e (k a o k o Ź u, objasniše Uitoto) ovaj **nebeski krov**. U posjedu (zemlje) oduzme (od nje kao kožu) modro i bijelo nebo (isp. Hotentote!). A zatim načini (Moma) Rafuema na podnožju ovoga neba (t. j. u podzemlju) nakon dugog razmišljanja ovu pripovijest (ikino, dakle i obrede), da je mi (davnj predi od Uitoto!) donesemo na zemlju. Tada nastade na zemlji veliko šumsko drveće... U v o d i (s l i n i) M o m e r a s l a s u s v a **drveća i biline**, što se ovijaju. — On sâm s t v o r i... sve **životinje** (poimence se nabrajaju). U zraku s t v o r i on sve **ptice** (isto). Malu i veliku **kornjaču**, koje žive sada u vodi, s t v o r i on.

Osa je oglodala naše repove. Prije su svi imali kod poroda repove, i mi... (str. 166.--169.) — U početku n a s t a o je Moma od riječi (ikino). Nakon što je Moma kao riječ stvorio vodu, načini u njoj bilinu. Nakon što je nju izlučio iz sebe, stavi zmiju ispod površine na dno vodie... Kad je zmiju, koju je stvorio, iz svoga tijela i z l u č i o, vidje on, da bi mi bili prvi (ljudi). Tada je n a s t a o (ili se rodio) **naš poglavica**« (str. 25.—26., 28.) t. j. i z l u č i o s e iz Mome kao srp mlada iz sasvim tamnoga Mjeseca. Na to upućuje i druga verzija, po kojoj su pređi od Uitoto izašli iz neke spilje (isp. Lengva i Patagonce!) ispod zemlje (str. 29. i 35.), dakle iz podzemlja, u kojem prema drugom dijelu mita o stvaranju boravi Moma.

Ovakovo miješanje: teizma sa monizmom, Najvišeg Bića sa »svemirskim praocem«, religije sa mitologijom i magijom, konačno relativne prakulture sa matrijarhatskim kulturama: odaju također drugi religijski nazori i čitavi kult kod Uitoto. Tako je Moma (po trećoj verziji) »bez žene« načinio 13 plemenskih poglavica (t. j. pređe pojedinih plemena), koji su njegovi praktoci (str. 36.). A opet on je s njima srodan (prema prvoj i drugoj verziji), on s njima i boravi u podzemlju (str. 33.—34.).

Nadalje u samom mitu o stvaranju svijeta nema ni spomena o kakovom »početku« Mome, a u drugom dijelu istoga mita nalazimo ga najednom u podzemlju, ali se ipak ne spominje njegova »smrt«. U podzemlje je dakako dospio poradi lunarne mitologije, a poradi nje također je »u početku nastao« prema predaji o svetkovini zadnjega srpa Mjeseca. Osim toga predaja o svetkovini uštapa kaže izričito, da je smrt nastala u svijetu, nakon što su pređi izašli iz podzemlja: umrli su i tako upoznali »riječ« o smrti... (str. 20.; id. u Psychol. Forschung. Bd. II. 1922, str. 179.). I poslije smrti vratili su se pređi u podzemlje i »otkad borave tamo dolje, nijesu(ponovno) umrli, a tamo dolje im je veoma dobro i ne umiru. A jednom ići ćemo mi onamo« (Rel. d. Uit., str. 33.). Po svemu dakle Moma nije umro i zapravo (po logici spomenute predaje) nije niti mogao da umre, jer je bio u podzemlju već prije, nego je »riječ o smrti« došla na zemlju. A ipak u svijesnoj opreci prema ovakovom zaključku tvrdi ista predaja: »I Moma je umro, premda još nije bilo riječi o smrti...« (ib. 29.). Uistinu morao je da »umre«, u koliko je postao praotac i Mjesec.

S tim je opet u vezi druga opreka u njegovom biću. Moma naime i danas upravlja prirodom, jer on šalje »iz podzemlja dobru vodu« (kišu) za bilje, i jer je on ustanovio i predao predima svetkovine, po kojima se obnavljaju plodovi usjeva i drveća. Prema tomu dakle djeluje samostalno i »izvana«. A opet on djeluje i kao imanentna sila prirode, jer se svake godine njegova duša pojavljuje u plodovima usjeva i drveća: poslije žetve Moma »umakne« u podzemlje; njegovoj se duši vesele u lopti od kaučuka (koji je kao reprezentant vegetacije); poslije branja ide duša plodova drveća u stan Mome (ib. 28.—29.). Međutim uža veza uopće između Najvišega Bića i života u prirodi sjeća također na Jagan i na Dama.

Napokon u obredima se miješa religijski kult sa magijom. Ponajprije obdržavanjem svetkovina Uitoto već po sebi priznaju svoju ovisnost o Momi, jer je on ustanovio te svetkovine. Osim toga u svetkovini uštapa odražuje se i zahvalnost prema Momi za kišu i plodove prirode, što ih je on poslao (ib. 136. i 152.; Psych. For. 177.—178.). Što više, svetkovina mlada kao da je svečani svršetak primicijalne žrtve (juke, glavne hranive biljke za Uitoto), i to andamanskoga tipa. Prije te svetkovine ne smiju naime da jedu juku, kako se razabire iz ovoga teksta: »Mi gledamo (već prije svetkovine) biljku juke, poradi koje plešemo. Zato plešemo riječi ove svetkovine, da jedemo juku« (Rel. d. Uit., str. 130.). Ali obredi opet gotovo svih svetkovina imaju i karakter magije: Uitoto hoće po njima da (direktno) utječu na plodnost kultiviranog bilja i drveća. To se vidj već iz dosadanjega razlaganja uopće, a dađe se utvrditi i napose za većinu svetkovina (ib. 132., 139. i 142.). Ovamo ide i djelomični kanibalizam kod Uitoto. Uistinu oni još nijesu pravi kanibali, jer jedu samo srce, bubrege, jetra i moždinu kostiju od ratnoga zarobljenika, ali i to bacanjem odmah povrate. A izrično vele, da je svrha cijele »procedure« ta, da postanu smioni i okretni ratnici — dakle očita (duhovna i) simpatetička magija. Zato je obavljaju samo muškarci t. j. ratnici, i to uz različite »prekauce« (ib. str. 143. ss.). S tim u vezi treba da naglasim, da i moralno stanje kod Uitoto odaje mješavinu: dobri nazori i dobra svojstva isprepliću se sa zlima (ib. str. 153., 157. i 162. ss.).

Međutim da bude trolist potpun, uz teizam relativne prakture i uz neki materijalistički monizam matrijarhatskih kul-

tura odražuje se kod Uitoto i neki panteistički monizam totemističke kulture. S predima je naime izašao iz podzemlja i heroj Husiniamui, ali je odmah otišao na nebo i ponio sa sobom »vatra«, »A jer je vatra bila dobra, nije on umro. Ali mi (t. j. predi) smo umrli, jer vatra, koju je nama dao (ostavio), nije bila dobra« (ib. str. 29.). Dakle život bez smrti — stalna tlapnja totemističke solarne mitologije i filozofije i njezina umišljena i accentuirana superiornost nad smrtnim životom, što ga naročito naglasuje matrijarhatska lunarna mitologija i filozofija. Navedena formulacija totemističke teze opet se najbolje podudara sa paralelama iz Austronezije i Australije. Ali ta teza nije pobijedila kod Uitoto: solarni heroj Husiniamui stanuje doduše na nebu i neprijatelj je Momi u podzemlju, ali mu je ipak podređen tako, da je za Uitoto, »Moma glavno božanstvo, rekao bih: jedini bog« (ib. str. 32.)...

c) Velika familija Džes zapremala je u dogledno još vrijeme cijeli istočni i južni dio današnje Brazilije. Zatim su ih Tupi okružili sa svih strana (i uz morsku obalu), a povrh toga se u jakim kolonijama naselili i u unutrašnjosti njihovog područja. Konačno su ih počeli da potiskuju sve dalje od obale evropski kolonisti, koji su onda rastrgali i kontinuitet njihovih naselja. Cijela familija Džes dade se podijeliti u tri grupe: sjeverozapadnu (u porječju Tocantinsa), sjeveroistočnu (u porječju Rio S. Francisco) i u južnu (u porječju Parane i gornjeg Urugvaja). Tupi su prodrli sa elementima svoje kulture u sve tri grupe, premda se svuda jasno vidi, da je to import (isp. Krickeberg, str. 284. ss.). To dakako još više vrijedi za evropske elemente.

Sjeverozapadna grupa imade dva velika ogranka: Akua (Šavante, Šerente i dr.) i Kajapo, koji se opet dijele u sjeverne (Kanela ili Kapiekran, Purekamekran, Apinadžes i dr.) i u južne. Među njima borave (jezično) izolirani Karaja. Ta je grupa najmanje poznata uopće, a o religiji nema gotovo nikakvih konkretnih podataka.

Tako je pokupio E. Ignace sve podatke, što ih uopće imade o Kanela, u monografiji: *Les Capiekrans* (A. V. 473. ss.), a rezultat je: »fort peu de données« (str. 474.). Očekuje temeljite izvještaje od nekog misionara, koji već dugo vremena boravi među njima. O religiji zasad veli, da Kanela imadu stalne svet-

kovine, koje su slabo poznate, kao uostalom i pjesme, što ih pjevaju tom prigodom. Uistinu spominje samo to, da kod tih svetkovina udaraju u bubanj i upotrebljavaju neku bocu od bundeve, u kojoj se nalazi nekoliko kamenčića. Ta boca da služi inače i pojedincima, kad hoće da zazovu »le génie supérieur« (str. 477. sa Not. 4.). Takove svetkovine sa bubnjem veoma sjećaju na Uitoto. A jer je kod Kanela sadržaj svetkovina i njihovih pjesama, kako se razabire, sasvim nepoznat, to uistinu nije razborit zaključak, da Kanela nemaju religije »bien établie« (str. 478.). Vidjeli smo naime kod Uitoto, što takove svetkovine i pjesme mogu da sadržaju u sebi! A zaključak E. Ignaca tim je manje opravdan, što su etički nazori i etička praksa kod Kanela veoma povoljni: paze strogo na čistoću mladeži, žive u monogamiji, a različitim simbolima naznačuju svetost braka (str. 477.—478.).

Do sličnog rezultata dovode i mršavi podaci, što ih je kupio V. Cathrein o Š a v a n t e. Imadu naime stalne svetkovine u ožujku i travnju, i to za uštapa (isp. Uitoto, zatim neke Pre-Dravide i Nilote), ali je sasvim nepoznat njihov sadržaj. Strogo paze na čistoću mladića i vele, da su time osigurali i čistoću djevojaka. Preljub kazne smrću. Živo vjeruju u život poslije smrti »u boljem kraju« (C III. 129.).

Kultura Karaja veoma je slična kulturi narodâ u El Gran Chaco (isp. C III. 123. ss.), a to znači, da su sasvim podlegli utjecaju mlade matrijarhatske kulture. Zato je zanimljiva njihova predaja, da su se njihove žene jednom pobunile, poubijale svoje muževe i napustile svoja naselja (Ehrenreich, str. 64.—65.). Uistinu žene imadu kod Karaja veoma dobar položaj, a muškarci opet tajne maskirane svečanosti (C III. 124.). Maske su veoma slične izrazitom tipu Duk-duk na Novoj Pomeraniji u Melaneziji (Krickeberg, str. 272.). S tim je u vezi razvijeni animizam i šamanizam (C III. 126.—127.). Čini se također, da se je Najviše Biće sasvim stopilo sa praocem Kaboi, koji je izveo ljude iz podzemlja kroz neku rupu (t. j. sasvim tamni Mjesec, isp. Patagonce, Lengva i Uitoto). A rupa se najednom zatvorila, jer je u njoj zapelo neko lice sa prevelikim obujmom (Ehrenreich, str. 32.) t. j. uštapa.

U kulturnom se pogledu na Karaja nadovezuje južna grupa

familije Džes. Njoj pripada veliki narod Kaingang, čiji su pređi bili vjerojatno stari Gvajana (danas već izumrli), zatim njegovi najbliži srodnici Bugre ili Šokleng i dr. Ovamo idu i t. zv. Puri-Koroados. Puri su sigurno (jezično) izolirana grupa. O Koroados su izvještaji dosta nejasni, ali je najvjerojatnije, da su oni sjeverni ogranak od (Gvajana i) Kaingang, donekle pomiješan sa Puri (isp. A. IX. 16. ss. i Krickeberg, str. 288.). Ta je grupa primila najviše elemenata mlade matrijarhatske kulture. To je i sasvim razumljivo, jer je Tupi okružuju upravo sa svih strana, a osim toga imaju brojne i jake kolonije (cijela tri plemena!) u njezinoj sredini. Međutim religija je te grupe razmjerno slabo poznata.

O (Puri)-Koroados znademo samo to, da slave zasebne svetovine, kada dozriju plodovi (drveća), ali je njihov sadržaj sasvim nepoznat (C III. 117.). Takove su svetkovine po sebi upravo izrazita paralela sa Uitoto, a onda vežu također Puri-Koroados sa sjeverozapadnom grupom familije Džes. Ime Najvišega Bića, što ga navode neki putnici: Tupan ili Tupana (C III. 118.—119.), sigurno potječe od Tupa (isp. Ehrenreich, str. 21. i A. II. 269.). Ali to još ne znači, da i pojam takovoga bića potječe od njih, kako ćemo se odmah uvjeriti.

O (Gvajana i) Kaingang pokupio je sve starije i novije podatke C. Teschauer u monografiji: Die Caingang... (A. IX. 16. ss.) Sa religijskog područja donosi samo veliki mit »o potopu« (str. 32.—35.). Ako potanje analiziramo taj mit, vidimo, da je to uistinu predaja o stvaranju svijeta u duhu lunarne mitologije, nešto iskrivljena i pomiješana sa drugom nekom predajom o općem potopu, a zatim prilagođena današnjem plemenskom sastavu Kaingang. Prijelaz prve predaje u drugu lako je omogućila »velika voda«: u prvoj »(pra)more«, iz kojega ili na koje dolazi kojimgod načinom zemlja, a u drugoj »opći potop«, iza kojega treba opet stvarati sve iznova. Sva tri glavna dijela prvog odlomka u mitu Kaingang imaju svoje izrazite paralele u krajevima matrijarhatskih kultura (t. j. lunarne mitologije) u Americi i u — Austroneziji. Najprije naime ptice donose (iza potopa) u košaricama zemlje, što je istresu na »veliku vodu«: isto ili slično u mitu o stvaranju kod nekih plemena Batak na Sumatri (Schmidt, Relig. u Mythol. der Austronesier, Wien 1910.,

str. 40.—42. i 51.—52.), kod nekih plemena Dajak na Borneu (ib. 7.—8. i 8.—10.), u drugoj verziji na Maršalima (ib. 110.—111.) i u Sjever. Americi kod Irokeza i Algonkin (Krickeberg, str. 111.). Zatim izlaze (neki novi) ljudi iz podzemlja: isto u mitu o stvaranju (prvih ljudi) u Juž. Americi kod Patagonaca, Lengva, Uitoto i Karaja, kako smo već čuli, i u Sjever. Americi kod Pueblo-Indijanaca (Krickeberg, str. 154.—155.). Napokon dva heroja, koji su prvi izašli iz podzemlja (a to su heroji svijetloga i tamnoga Mjeseca!), stvaraju (nanovo) različite životinje, ali drugi kvari posao prvoga: isto ili slično u mitu o stvaranju kod Dajaka na Borneu (Schmidt, str. 8.—10.), na Maršalima (ib. 110.—111.), gotovo općenito u Melaneziji (ib. 103. ss.) i u Sjever. Americi kod Irokeza i Algonkin (Krickeberg, str. 111.).

Sam je P. Ehrenreich dokazao upravo za Ameriku, da uopće ovakovi kulturni heroji uvijek pretpostavljaju Najviše Biće, koje ih faktično (stvara i) šalje na zemlju (uistinu to su redovito praoci ili njihovi duplikati u mitskom ruhu), premda se kasnije ili s njima stopi ili bude po njima potisnuto u zaborav (Götter und Heilbringer, Zft. f. Ethnol., 38. Jg. 1906. str. 586. ss.). U mitu kod Kaingang ne spominje se Najviše Biće kao takovo. Ali njihovi najbliži srodnici, zapravo njihov ogranak (A. IX. 20.), Bugre poznaju to Najviše Biće.

Glavne crte religije kod Bugre doznajemo iz iskaza kćeri nekog poglavice, koga su ubili stanoviti kolonistički barbari, t. zv. »lovci na Bugre«, pod konac prošloga vijeka. Liječnik Dr. H. Gensch primio je tu djevojku u svoju kuću, othranio je i dobio od nje mnoge podatke o jeziku i kulturi njezinih suplemenika. Cijeli je materijal u listovima priopćio E. Seleru, koji ga je publicirao pod naslovom: H. Gensch, Wörterverzeichnis der Bugres von Santa Catharina. Mit Vorbemerkung von E. Seler. (Zft. f. Ethnol., 40. Jg. 1908., str. 744. ss.). O religiji veli taj izvještaj ovo: »Bugre drže, da zemlju okružuje ogromna voda, iz koje izlazi sunce i u koju opet zalazi. Ali vodu nije vidio nitko. Bugre poznaju također i stvoritelja, koga zovu P a t a e n n i a (nebeski, isp. Jagan!), koji je pao s neba. On je najprije stvorio same bijele ljude, ali je došla velika zmija i proždrla ih. Zatim je stvorio same Indijance. Tada su opet došli bijelci i donijeli Indijancima vatreno oružje. Ali Pataema ih opominje, da

ga ne upotrebljavaju, jer da je za njih preteško. Ovaј stvoritelj po njihovom je nazoru dobar. Dijete, kojeno je veoma dobro i prijazno, zovu dijete Pataeme. Osim njega spominju još dva druga stvoritelja, koji su također pali s neba: Sesaema, koji je stvorio malene životinje, i Grindoma, koji je stvorio još manje životinje« (str. 749.). Vjerojatno je, da su ova »druga dva stvoritelja« heroji lunarne mitologije, koju smo upoznali kod Kaingang. Na lunarnu mitologiju upućuje i »velika zmija«, koja da je proždrla prve bijelce, kao i neki običaji prigodom smrti udate žene (ib). Nadalje se izričito veli, da u vrijeme uštapa slave svetkovine, na koje pozivaju i pripadnike drugih prijateljskih plemena, i kod kojih piju medovinu (str. 746.). To sve sjeća na Uitoto i na sjeverozapadnu grupu familije Džes. Tradicija kod Kaingang također govori o nekoj velikoj svečanosti sa pjevanjem i plesom (A. IX. 34.), ali dosta nejasno. Važno je međutim, da Bugre poznaju i neku vrstu anticipiranih inicijacijâ dječaka. »Kad su dječaci 2—3 godine stari, zatjeraju im kod svečanosti, koja se slavi u tu svrhu, (drveni) čep u (donju) usnicu.« Taj čep je »nagelförmig und aus den Wurzelanschwellungen der Araucaria (vrst oraha) hergestellt« (Seler-Gensch, str. 746.). Držim, da je ta operacija u vezi sa izbijanjem prednjega zuba u inicijacijama dječaka kod Juin u jugoistočnoj Australiji (S. U. 357. ss.), jer obje operacije odaju lunarno-mitološku ideologiju. Bugre paze također i na odgoju djece. Neotesanu djecu kažnjavaju različitim kaznama prema veličini zloće. Djeci, koja tuku roditelje, vežu ruke na leđa kroz više tjedana (Seler-Gensch, str. 749.).

Pataema je dakle originalno Najviše Biće južne grupe familije Džes, kojeno je možda poslalo potop u pravom znamenovanju, kakav smo već našli kod Minkopa, (Semang), Kurnai, Jagan (i Mokova). A na tu predaju o potopu mogla je kasnije da nadoveže matrijahatska kultura svoju predaju o stvaranju u ruhu lunarne mitologije i time također svoje (lunarne) kulturne heroje, koje smo našli kod Kaingang (i Bugre). Još više podataka o Najvišem Biću daje nam treća grupa familije Džes.

Sjeveroistočnu grupu sačinjava cijeli niz naroda, većinom nepoznatih ili već izumrlih. Najpoznatiji su Botokudi, Kamağan, Mašakari i neki drugi. I kod njih nalazimo dosta elemenata mla-

de matrijarhatske kulture, ali je njihova religija razmjerno najbolje istražena, a ona sama ne oдаje mnogo tuđih elemenata.

Sve podatke o Kamakan pokupio je E. Ignace u monografiji: *Les Camacans* (A. VII. 948. ss.). Među ostalim navodi in extenso izvještaj Patra Ludovico Liorne, iz g. 1845., koji se u rukopisu čuva u nacionalnoj biblioteci u Rio de Janeiro. Evo, što veli taj izvještaj o religiji kod Kamakan: »Divljaci Kamakan, sakriveni u šumama distrikta Ilheos, na pogled sjajnog zviježđa na nebeskom svodu priznaju, da imade (iznad zviježđa, str. 952.) nevidljivo biće, da nad njima gospodari i s njima upravlja u njihovim periodičkim kruženjima i gibanjima. Oni ga zovu u svom jeziku *G u e g g i a h o r a*, što znači u našem idiomu Najviše Biće... Oni također znadu, da taj Bog vidi sve osjetne (sensibles) pojave... (Ali za to božansko znanje) osjećaju samo materijalno (?) čuvstvo časovitog udivljenja i ništa više. Priznaju besmrtnost duše... Drže, da duše, oslobođene od tijela, obilaze po šumama, prisustvuju razgovorima i plesovima i da su svjedoci njihovih (živih Kamakan) djela; da lete kroz uzduh ili kroz prostor, što je između zemlje i Mjeseca, a za njega (Mjesec) misle, da je isključivo obitavalište duša njihovih pokojnika i mjesto njihovog pokoja. Pomrčinu Mjeseca drže sigurnim znakom, da su ove iste duše ozlojeđene poradi zločina, što ga je činio netko od njih (živih Kamakan). I dok se planet opet sasvim ne pokaže, skrivaju se i spremaju na obranu protiv divlje zvjezradi, s kojom upravlja, kažu, neka duša, koja uđe u tijelo ovih životinja, da se ujedima i razaranjem osveti za učinjenu uvredu (isp. Nilote Šiluk, A. VI. 127., a donekle također Vedda, Aeta i Dama)... Žive u poligamiji, ali se nikada ne žene između braće ili nećaka (entre frères ou neveux). Krađa, kleveta, ubojstvo i preljub su veliki zločini, što ih priznaju takovima, osuđuju ih i sâmi ih osvete ili oprostite...« (str. 955.—956.). Po drugom izvještaju istoga misionara katkada samo Najviše Biće pošalje duše sa Mjeseca na zemlju (C III. 105.). Dakle su duše pokojnika položne Najvišem Biću, koje preko njih i bdije nad moralnim zakonima. Drugim riječima: Najviše Biće je djelomično »prepuštilo« upravu svijeta i ljudi dušama pokojnika. To se potpuno podudara s nazorima kod Šiluk, Vedda i Aeta. Ovamo ide i to, da se Kamakan i mole dušama pokojnika (A. VII. 952.).

O Mašakari znademo samo to, da vjeruju u »moćno biće« Akjanam, koji da sa svoje duge brade stresa kaplje kiše (Ehrenreich, str. 15. i 22.). Ovakav antropomorfizam čini prijelaz k nazorima Botokuda, o kojima imademo razmjerno dosta opširan izvještaj, i to iz najnovijega doba kao i o Uitoto.

Kod Botokuda je naime boravio g. 1915. H. Manizer, a svoj izvještaj objelodanio g. 1919. u Rio de Janeiro (Archivos do Museu Nacional XXII.). K. Th. Preuss navodi taj izvještaj gotovo in extenso u monografiji: Die höchste Gottheit bei den kulturarmen Völkern (Psychol. Forschung, II. Bd. 1922, str. 204. —206.). Najviše Biće zovu Botokudi *Maret Khmakniam*, što znači »starac« (isp. Jagan!). O njemu izriču mnoge antropomorfizme, koji vjerojatno potječu iz niže mitologije (karakteristične upravo za relativnu prakulturu!), ali neki od njih sadržaju također svojstva i prerogative Najvišeg Bića. *Maret* imade »nadčovječje« obličje, za ruku veće od čovječjega, a također ingentem priapum (isp. Negrile Batva u Africi.). Stanuje na nebu, a imade ženu i mnogo djece. Iz ove rečenice: »Ihm gehören die Sterne, er hat viele Kinder« dalo bi se možda zaključiti, da su zvijezde njegova djeca (isp. Alakaluf: zvijezde su »kao oči« Najvišega Bića, i Kamakan: Najviše Biće napose upravlja sa »sjajnim zvijezdem«). Onda bi »žena« njegova mogao da bude Mjesec uopće, jer iz njega uistinu po nazoru mnogih primitivnih »nastaju« zvijezde: kad naime Mjesec opada, zvijezde postaju vidljive. Možda zato i kažu Botokudi: »Kad Mjeseca nema na nebu, onda on boravi kod *Mareta*«. Konačno bi sâm *Maret* bio u nekoj vezi sa Suncem. Uistinu na to kao da upućuju neke njegove crte: »Glava mu je bijela, a lice sve do očiju pokriveno crvenom životinjskom kosom« (= crvenkaste zrake jutarnjeg Sunca). Drugim riječima: Botokudi bi antropomorfistički aplicirali na Najviše Biće čisto profani mit niže astralne mitologije, kakav smo našli kod Minkopa (i kod Jagan): Sunce, Mjesec i zvijezde jesu obitelj, koja »stanuje u blizini Pulugine kuće«. Ali *Maret* se ipak nije stopio sa Suncem, jer on svaki dan šalje Sunce na nebeski svod, kao što »(brazilska) vlada šalje vlakove, koji tamo u blizini (Botokuda) prolaze«. I Sunce preko noći boravi kod Starca. Kad Mjesec nije potpun, to znači, da ga je Starac pokrio. Starac ide također po oblacima i

po vodi (kao Sunce?). Obuće nema, ali niti panjevi niti trnje ne mogu da ga ozlijede. Njegov je nož (srp mlada?) velik kao luk. S tim nožem može da sruši i drveće. Imade i strijele.

Kao što Starac upravlja sa zvijezdom, Suncem i Mjesecom, tako on šalje kišu i oluju. Ako njega tkogod rasrdi, onda ga on pogodi nevidljivom strijelom ravno u srce (isp. Dama u Africi). Starac ljubi Botokude i srdi se, ako tkogod (n. pr. Brazilijanci) postupa s njima zlo. On ih posjećuje (isp. Šiluk u Africi). Botokudi opet i zazivaju Starca. Prije oluje zazivaju ga ovako: »Nemoj se ljutiti, Maret!« A kod jake oluje viču i mole ga, da ih ne ubije. Tada u najvećoj uzbuđenosti odapinju strijele, na koje pričvrste upaljenu travu (isp. Minkope i Semang). Za noćnih plesova pjevaju: »Ubij zločince!« U svemu se tomu čituje dakle i kult i etički karakter Starca. Ali Botokudi prinose njemu i žrtve: »On se veseli suhom mesu i riži, darovima (brazilske) vlade (t. j. ona to daje Botokudima, a ovi nešto od toga prinose Starcu). Nije mu dosta brašna od mandioke, graha i divljači, što ih priskrbuju sami Botokudi. Manizeru su preporučili, da Starcu donese riže. Nju, vele, jede on u noći«. Dakle Botokudi prinose Najvišem Biću žrtve od svih stvari, kojima se hrane: i od onih, što si ih sami priskrbe, i od onih, što ih njima daje vlada. Zato tko njima štogod daje, taj daje ujedno i njemu, i obratno. A to onda znači, da prije svakoga jela dio hrane »dadu« Starcu t. j. prinose primicijalne žrtve. Antropofornizam odaje dakako njihova izjava, da Starac po noći jede žrtvene prinose. Ali taj antropomorfizam sjeća na Minkope, koji vele, da predmet njihove primicijalne žrtve treba Puluga »za svoj potrošak«.

Ove brojne antropomorfističke crte Starca najbolji su dokaz, da su ideje o njemu originalna svojina Botokuda, odnosno i velikog dijela familije Džes uopće. A to je važno poradi toga, što su Botokudi u većem kontaktu sa Brazilijancima. Ali pokraj svih antropomorfizama Maret je pravo Najviše Biće: upravlja naime sa svijetom, dobar je i pravedan, smrću kažnjava zločince (isp. urođenike Ognjene Zemlje) i tako bdije nad moralnim zakonom. Preuss navodi još iz nekog drugog vrela, da za oluje viču: »Veliki se poglavica srdi!« Botokudi opet imaju svijest ovisnosti o njemu, zato mu se mole i prinose (primicijalne) žrtve. Njegova je također volja, kako rekoše, da nose u svojim

usnicama drvene čepove (isp. Bugre), koji ih inače tako nagraduju. O drugim kakovim višim bićima Manizer ne govori ništa.

Nosioći dakle relativne prakulture u Africi i Južnoj Americi podudaraju se u temeljnim crtama originalnih religijskih nazora sa svojim srodnicima u Južnoj Aziji i Oceaniji. Isto tako dadu se tuđi elementi lako izlučiti kod prvih kao i kod drugih. Naročito su Uitoto dobar primjer, u kakovom kontrastu mogu da budu nazori relativne prakulture sa nazorima mladih kultura. (Nastavak slijedi).

